

Beğavî'nin Esbâb-ı Nüzûl'e Yaklaşımı (Meâlimü'l-Tenzîl Örneği)*

Öz: Vahyin geldiği ortam olarak da değerlendirilen esbâb-ı nüzûl, âyetlerin inişine neden olan olaylar, insanlar ve onların tutumları hakkında göz ardı edilemeyecek malumatlar vermiştir. *Esbâb-ı nüzûl* adı verilen bu bilgilere, önceleri hadis mecmuaları içinde yer verilmiş, ardından bu bilgiler tefsir kitaplarına da aktarılarak müfessirlerce çokça istifade edilmiştir. Ne var ki bu rivâyetler geniş çaplı eleştiri ve değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Son dönemlerde esbâb-ı nüzûlün Kur'an'ı anlamadaki rolü gündeme gelince klasik tefsirlerdeki esbâb-ı nüzûl rivâyetleri bu gözle okunup üzerlerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışma Beğavî'nin *Meâlimü'l-Tenzîl* adlı eserini esbâb-ı nüzûl bağlamında değerlendirebilmek için kaleme alınmıştır. Makalede öncelikle Beğavî'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri hakkında genel bir çerçeve çizilmiş, sonrasında ise esbâb-ı nüzûlün Kur'an'ı anlamadaki önemi, Beğavî'nin *sebeb-i nüzûl* rivâyetlerini âyet ve sûre açısından takdim şekli ile bu rivâyetlerden nasıl yararlandığı ne gibi değerlendirmelerde bulunduğu ve ne tür açılımlar getirdiği gibi konular örnekler üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Meâlimü'l-Tenzîl, Esbâb-ı Nüzûl, Rivâyet, Âyet

Adem
ÇALAR

Asbâb al-Nuzûl in al-Baghâvî's Commentary of the Quran

Abstract: The literature of *asbâb al-nuzûl*, which describe the contexts and occasions of the revelation of Quranic verses, abounds with information on the specific events, people and their attitudes in the time of the revelation of any particular verse. This literature was firstly confined to the collections of *hadith*, but not long after, commentators of the Quran started to make extensive use of this pieces of knowledge. However, this initial incorporation of the prophetic narrations did not undergo any level of critical evaluation. The rise in importance of *asbâb al-nuzûl* in recent decades, as a way of better understanding of Quran, has resulted in increased attention towards classical tradition of Quranic commentary in search of relevant narrations. Accordingly, this paper focuses on al-Baghâvî's *Ma'âlim al-Tanzîl* in order to evaluate its content from this perspective. The paper sets out to account for the author's life, work and standing in the scientific tradition briefly, and afterwards moves to explicating the crucial role of *asbâb al-nuzûl* in general, and lastly focuses on al-Baghâvî's use of these narrations in commenting on the Quran. In conclusion, al-Baghâvî's assessments and perspectives are clearly presented.

Keywords: Commentary, *Ma'âlim al-Tanzîl*, *Asbâb al-nuzûl*, Narration, Verse.

* Makale, yüksek lisans tezimiz esas alınarak hazırlanmıştır. Adem Çalar, "Beğavî Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004)

** Öğr. Gör. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. E-Posta: adem.calar@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8116-6544>

Giriş

Allah (c.c.) her şeyi bir sebebe bağlamıştır.¹ Hiçbir şey sebepsiz değildir. Nasıl ki yağmur, sebebler dairesinde Allah'ın izniyle susuzluktan kavru lan toprağa göklerin göklerin bir lütfu armağanı ise Kur'ân da varoluş nedenini arayan, insana/ insanlığa yerlerin ve göklerin ilahının bir lütfudur. Kur'ân-ı Kerim'in indirilişinin temel amacı; insanın dünya hayatında yalnızca yaradana kulluk etmesini sağlayarak değerini yükseltmek ve onu doğru yola ileterek mutlu olmasını sağlamaktır.² Bu amaçları gerçekleştirmek için Kur'ân, değişen dünyaya pek çok evrensel değerler sunmuştur. Nasıl ki dün indiği toplumu dinî, ahlâkî, siyasî, sosyal ve kültürel açılardan şekillendirdiyse bugün de aynı şekilde şekillendirmeye devam etmektedir. Çünkü zaman değişse de insanoğlunun temel ihtiyaçları, merakları, soru ve sorunları değişmemektedir. Bu nedenle vahyin inişine şahit olan nüzûl asrının tecrübelerinden günümüz insanı için de temel ilkeler tespit etmek mümkündür.

Vahyin geldiği ortamı resmeden esbâb-ı nüzûl bilgisi, âyetlerin inişine neden olan olaylar, insanlar ve onların tutumları hakkında da göz ardı edilemeyecek malumat vermektedir. Bunlar her zaman ve mekânda, her nesilde görülen örnek olay ve kişilerdir.³ Bu ise, Kur'ân'ın soyut bir düşünce sistemi olmayıp yaşanmış ve yaşanabilir bir hayat için, rehber olduğunun ispatı gibidir. Kur'ân'la yaşamak veya onu anlamak isteyen insan, yaşadığı dönemin olayları içinde yüzerken de kendisine Kur'ân'ın o anda iniyormuş gibi olduğunu hissedecektir.⁴ Bu da insanın Kur'ân'ı daha iyi anlayıp hayatı anlamlandırmasına yardımcı olacaktır.

Ne var ki esbâb-ı nüzûlün bu olumlu yanlarının yanında, çeşitli dönemlerde yazılan tefsir kitaplarında bu rivâyetlere çoklukla yer verilip sıhhati, ayetin indiği dönem ve muhtevâsıyla uyumu, nüzûl sîgaların değeri açısından haklarında geniş çaplı bir eleştiri ve ayıklamaya gidilmemesi bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır. Zira bir âyetle ilgili olarak rivâyet edilen nüzûl sebebi, çoğu zaman, âyetin bağlamı ve ilgili olduğu konuyla uzaktan yakından ilgili olmamaktadır. Hatta İslâm'ın ilk üç asrında meydana gelen ihtilafların, siyasal, mezhepsel, etnik, fikhî ve kelamî bölünmelerin etkisi bu metinlerde net bir şekilde görülecektir.⁵ Şunu kesin bir dille söylemek mümkündür ki esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin doğru bir şekilde anlaşıl-

1 Kehf 18/84.

2 Zâriyât 51/56; Bakara 2/256-257; Mâide 5/16; Yunus 10/57-58; İbrahim 14/1; Nahl 16/89; İsrâ 17/82.

3 Seyyid Kutup, *Kur'ân'da Edebi Tasvir*, çev. Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çizgi Yayınları, 1991), 261; Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, (Şule Yayınları, 1994), 301.

4 Muhammed Kutup, *Kur'ân-ı Nasıl Okuyalım*, çev. Bekir Karlıağa, (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988), 53.

5 Muhammed İzzet Derveze, *Kur'ânü'l-Mecid*, çev. Vahdettin İnce, (İstanbul: 1997), 185-186.

maması, birçok meselenin çözümünü barındıran bir kaynağın bizzat kendisini bir problem haline dönüştürmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetleri sadece nakletmekle yetinen klasik yaklaşım yetersiz kaldığından artık yeni bakış açılarıyla konuya yaklaşılıp genel ve özel ilkelerin tespit edilmesi kaçınılmaz gözükmektedir.

Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*'de yaklaşık 780 civarında âyet için sebep-i nüzûl rivâyetine yer vermektedir. Bu da *Meâlimü't-Tenzil*'i esbâb-ı nüzûl bilgisi bakımından önemli bir kaynak haline getirmektedir. Bunun yanında esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin takdim ve değerlendirilmesi, kaynakların kullanılma biçimi, rivâyetleri aktarırken değinilen konular kendine has özellikler taşıdığından sebep-i nüzûl konusu açısından da ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

1. Beğavî'nin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri

1.1. Hayatı

Çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız müfessirin asıl adı, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed'dir. Müfessir, Horasan'ın bir kasabası olan Bağ veya Bağşûr'da, 433/1041 yılında dünyaya gelmiştir.⁶

Herat ile Merverrûz arasında bulunan Bağ (Bağşûr) kasabasına nisbetle kendisine Beğavî denmiştir.⁷ Babası, kürk alıp sattığı için Ferrâ (Kürkçü) veya İbnü'l-Ferrâ (Kürkçünün oğlu) lakablarıyla da anılır.⁸ Bunların dışında birçok lakabı daha bulunup en meşhuru *Muhyissünne*'dir. Öyle ki hayatından bahseden tabakât kitaplarının neredeyse tamamı *Muhyissünne* lakabını zikretmeyi ihmal etmezler.⁹

6 Şihâbuddin, Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, (Beyrût: Dâru Sadr, 1955), 1: 468.

7 Ebû'l-Abbâs Şemsüddin İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân ve enbâu Ebnâi'z-Zamân*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Kahire: Mektebü Nehdati'l-Misriyye, trs) 1: 402; Hayruddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, (Beyrût: 1969) 2: 284.

8 Şemsüddin b. Ali ed-Dâvûdi, *Tabakâtü'l Müfessirin*, (Beyrût-Lübnân: Dâru Kütübî'l-İlmiye), 1: 161; Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî *Tabakâtü'l Müfessirin*, (Tâhran: 1960), 13; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellefin*, (Dimeşk: Matbaatü't-Türasi, 1957), 4: 61; Ömer Nasuhi Bilmen, *Tefsir Tarihi*, (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1974), 2: 461.

9 Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* 1: 468; Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed ez-Zehabi, *Tezkiratü'l-Huffâz*, (Haydarabad: 1957), 4: 1527; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabi *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, thk. Şuayb b. Arnaûd, (Beyrût: Müessesetü'r-Risale), 19: 439; Dâvûdi, *Tabakâtü'l Müfessirin* 1: 161, Suyûtî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 13; Zirikli, *el-A'lâm*, 2: 284; Tâcuddin Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali es-Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Muhammed Tanahi, Abdulfettâh Muhammed, (İsa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 1964), 7: 75; Abdülhay el-Hanbelî İbn İmâd, *Şezâretü'z-Zehab*, (Beyrût-Lübnân: trs), 4: 48; Bilmen *Tefsir Tarihi*, 2: 461.

Beğavî'nin vefat tarihi hakkında ihtilaf vardır. Vefatının h. 510 olduğunu söyleyenler varsa da¹⁰ Yâkût el-Hamevî (ö. 622/1225), Beğavî hakkında bilgi veren en eski kaynak olan *Mu'cemu'l-Buldân*'da, vefat tarihini Şevval (Aralık) 516 olarak kaydeder.¹¹ Hayatından bahseden kaynakların çoğunluğu da bu tarih konusunda hem fikirdir.¹² Bununla birlikte ele geçen icâzetnâmelerde, Beğavî'nin h. 512 yılında icâzet verdiği, talebeleri tarafından yazılan icâzetnâmelerde ise onun h. 516 yılında vefat ettiği kayıtlıdır.¹³ Dolayısıyla Beğavî, 80 küsur yaşlarında iken, h. 516 yılının Şevval (Aralık) ayında Merverrûz'da vefat etmiş, hayatında yanından ayrılmadığı hocası Kâdî Hüseyin'in yanına, Tâlekân Kabristanına defnolunmuştur.¹⁴

1.2. İlmî Kişiliği

Hayatını ilme adayan Beğavî, selef çizgisinden ayrılmayan,¹⁵ Şâfî mezhebine mensup, fakih,¹⁶ akidesi düzgün, ilmi ile âmil, dindar, muttaki, âbid, salih, Allah'a gönülden bağlı bir âlim olup¹⁷ iyi niyetinden ötürü eserleri hüsnükabul görmüş, âlimlerin eserlerini elde etmek için yarıştığı değerli bir ilim adamıdır.¹⁸ Beğavî'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında bilgi veren tabakât kitapları onun tefsir, hadis, fıkıh, kırâat sahalalarında otorite olduğunu belirterek kendisinden övgü ile söz etmekte özellikle hadis sahasındaki otoritesinden dolayı da Muhyissünne lakabı ile anmaktadır.¹⁹ Eserleri, bugün bile İslâmî ilimlerde araştırma yapanlara kaynaklık eden önemli bir şahsiyettir.

10 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, 1: 402; Zirikî, *el-A'lâm*,2: 284; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn*, (Kahire: 1961), 1: 235.

11 Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 1: 468.

12 Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1992), 1: 517; İbn İmâd *Şezârâtü'z-Zehab*, 4: 48; Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, 4: 1257; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 7: 77; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 19: 442; Dâvûdî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 1: 162; Suyûtî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 13; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellefin*,4: 61.

13 Ali Eroğlu, *el-Kifâye fi'l-Kırâa li'l-Beğavî*, (Erzurum: Akev Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi,2002), 29.

14 İbn İmâd *Şezârâtü'z-Zehab*, 4: 49; Dâvûdî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 1: 162; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 19: 442; Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 7: 77; Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, 4: 1257; Ebû'l-Fidâ, İsmail b. Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Komisyon, (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l İlmiye, 1987), 12: 206.

15 Subkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 7: 75.

16 İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*,1: 402; Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 19: 439; Suyûtî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 12; Dâvûdî, *Tabakâtü'l Müfessirin*, 1: 161.

17 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 12: 206; Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Müfessirîn*, 1: 235.

18 Zehebî, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, 19: 441.

19 Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân* 1: 468; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*,1: 402;

1.3. Eserleri

İslâmî ilimlerin daha çok tefsir, hadis, fıkıh ve kırâat alanlarında eser veren Beğavî'nin, kendisine nisbet edilen yaklaşık 15 civarında eseri vardır:

1. *Meâlimü't-Tenzil*
2. *el-Kifâye fi'l-Kırâa*
3. *el-Envâr fi Şemâili'n-Nebiyi'l-Muhtâr*
4. *el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn*
5. *el-Erbâine Hadîsen*
6. *Şerhu Câmiî't-Tirmizî*
7. *Mesâbîhu's-Sünne*
8. *Şerhu's-Sünne ve Beyânü İhtilâfi'l-Fukahâ*
9. *Şerhu Muhtasarı'l-Meznî*
10. *el-Kiyâfe fi'l-Fıkh*
11. *Tercemetü'l-Ahkâm*
12. *et-Tehzîb fi'l-Furû'*
13. *Fetâvâ'l-Beğavî*
14. *Tâcu'l-Arûs*
15. *Fedâilu's-Sahabe* ²⁰

2. Beğavî'nin Tefsiri ve Tefsirdeki Metodu

2.1. Meâlimü't-Tenzil

Asıl adı *Meâlimü't-Tenzil* olmasına rağmen ilim çevrelerinde *Tefsirü'l-Beğavî* diye meşhur olmuştur. Dünyanın birçok kütüphanesinde ve özellikle İstanbul kütüphanelerinde bu eserin pek çok yazma nüshası vardır.

Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil* adlı tefsirini yazmasının amacını, mukaddimesinde şu şekilde dile getirir: "İlim öğrenmeye gönül vermiş, ihlaslı dostlarımdan bir grup benden Kur'ân'ın prensipleri ve onun tefsiri hakkında bir kitap yazmamı istediler. Ben de Allah (c.c) 'ın lütfuna ve kolaylaştırmasına güvenerek, Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693)'nin Hz. Peygamber'den ilim tahsil etmek isteyenler hakkında rivâyet ettiği: 'Yeryüzünün çeşitli bölgelerinden dinlerini öğrenmek için gelen insanlar

20 Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed İbrahim Şerif, *el-Beğavî el-Ferrâ' ve tefsiruhü li'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Kahire: 1986), 98-174; Afâf Abdulgafûr Hamîd, *el-Beğavî ve menhecühü fi't-tefsir*, (Ürdün: Dâru'l-Furkan, 1982), 43-53; Eroğlu, *el-Kifâye*, 44-59.

size başvurduklarında, onlara hayrı öğütleyin.' vasiyetine boyun eğip, ilmi kendilerinden sonra gelecek olan insanların faydalanması için tedvin eden selefin yoluna uyarak bu talebe olumlu cevap verdim."²¹

Rivâyet tefsiri geleneğine uygun bir şekilde yazılan *Meâlimü't-Tenzîl*, orta hacimli bir eserdir. Bu durum, tefsirin yazarı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: "Ben ne bıktırarak kadar uzun ne de birçok bilginin eksik bırakıldığı kısa bir eser değil, tam da dostlarımla istediği gibi orta hacimli bir kitabı Allah (c.c)'ın yardımı ve güzel desteği ile telif ettim."²²

Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eseri bazı âlimler tarafından hülâsa edilmiş olup bunlardan en yaygını, Alâüddîn Ali b. Muhammed el-Hâzin (ö. 725/1324) tarafından telif edilen *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl* adlı eserdir.

Meâlimü't-Tenzîl'in muhtasar Hintçe bir tercümesinin yanında bir de Bigalı Kadri Mehmet Efendi (ö. 1042/1632) tarafından Türkçeye çevrilip IV. Murad'a sunulan bir tercümesinden bahsedilmektedir. Ancak bu bilginin bir dayanağının olmadığı ve doğruyu yansıtmadığı da ifade edilmiştir.²³

Buraya kadar ortaya koyduğumuz bilgiler ışığında, Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserinin, ilim çevrelerinde rağbet görüp tanındığını ve kendisinden asırlar sonra yazılan Kâsımî (ö. 1332/1914)'nin *Mehâsinü't-Te'vîl* adlı tefsirine kaynaklık etmiş olması Beğavî Tefsiri'nin değerinden bir şey kaybetmediğinin delilidir.

İlim ehli tarafından Beğavî'nin tefsiri hakkında övgü dolu sözler söyleyenlerin yanında onun eserini tenkit edenler de olmuştur. Sözgelimi, İbn Teymiyye (ö. 728/1328): "Beğavî tefsirini Sa'lebî (ö. 427/1035)'den özetleyerek telif etmiştir. Ancak o, tefsirini mevzû hadislerden ve bidat görüşlerden korumuştur."²⁴ demiştir.

Yine İbn Teymiyye eserinde kitap ve sünnete en yakın tefsirin hangisi olduğunu incelediği bölümde, "Kitap ve sünnete en yakın tefsir hangisi? Zamahşeri (ö. 538/1144)'nin mi, Kurtubî (ö. 671/1273)'nin mi, Beğavî'nin mi, yoksa bunların dışında başka tefsirler mi?" diye sorulan bir soruya şu şekilde cevap verir: "Hakkında soru sorulan bu üç tefsir içinde bidatlerden ve zayıf hadislerden en çok korunana Beğavî'nin tefsiridir. Ancak onun tefsiri Sa'lebî'nin tefsirinden ihtisar edilmiş olup

21 Beğavî, *Meâlim*, (Mukaddime), 1: 27.

22 Beğavî, *Meâlim*, (Mukaddime), 1: 28.

23 Eroğlu *el-Kifâye*, 44-59.

24 Takiyuddin İbn Teymiyye, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, thk. Abdurrahmân Hümayra, (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1988), 2: 220.

Sa'lebî'nin tefsirinde yer alan bidat görüşler ve mevzu hadislerden ayıklanmıştır. Yine bunların dışında bazı konular da esere alınmamıştır.”²⁵

Beğavî'nin tefsirini ihtisar eden Hâzin, *Lübâbü't-Tevil fi Meâni't-Tenzil* adlı eserinde onun tefsiri hakkında övgü dolu sözlere yer vermektedir: “Beğavî'nin tefsiri, tefsir ilminde yazılanların en üstünü, en mükemmeli, en parlağı, sözlerin doğrularını bir araya getiren şüphelerden yanlışlıklardan değiştirmelerden uzak Hz. Peygamberin hadisleri ile süslü, şeriat hükümleri ile nakışlı, ilgi çekici hikâyelerle, geçmiş ümmetlerin şaşırtıcı haberleriyle işlenmiş en güzel öğütlerle bezenmiş en açık ifadelerin yer aldığı en fasih sözlerle güzel bir kalıptan çıkmış bilgilerdir.”²⁶

Muhammed Hüseyin ez-Zehabi (ö. 1399/1978) *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn* adlı eserinde, Beğavî'nin tefsirini şu şekilde değerlendirmektedir: “Beğavî'nin, tefsirinde aşırıya kaçmadan kırâatler hakkında bilgi verdiğini, Kelbî ve bunun dışında zayıf kabul edilen râvilerden rivâyette bulunduğunu gördüm. Ayrıca onun müfessirlerden birçoğunun düşkün olduğu irab ve belâğî nüktelere, tefsirle alakası olmayan diğer ilimlere uzun uzadıya dalmadığını müşahede ettim. Bazen manaları açıklamak için zorunlu olarak nahiv açıklamalarına giriştiği oluyorsa da bunlar pek fazla değildir. Kimi zaman da isrâiliyyâta dair haberler nakledip bunları eleştirmedigine şahit oldum.”²⁷

Gerçekten de imam Beğavî birçok müfessirin eserine almaktan uzak durmadığı isrâiliyyât ile ilgili bir takım haberleri hiçbir tenkide tabi tutmadan eserine almıştır. Bu konuda Ebû Şehbe, İbn Teymiyye'nin Beğavî tefsiri hakkındaki değerlendirmelerine karşı çıkarak *Meâlimü't-Tenzil*'i bu noktadan şu sözlerle eleştirmiştir: “Beğavî, kitabında bazı uydurma haberleri ve birçok isrâiliyyâtı zikretmiştir. Ancak *Meâlimü't-Tenzil*'de bulunan isrâiliyyât ve uydurma haberler Sa'lebî'nin tefsirinden çok daha azdır.”²⁸

Kettânî (ö. 1345/1926) de *er-Risâletü'l-Müstetrafe* adlı eserinde, Beğavî'nin tefsirini aynı bağlamda şu şekilde tenkit etmiştir: “*Meâlimü't-Tenzil*'de zayıflığına, hatta uydurma olduğuna hükmedilen mâna ve hikâyeler vardır.”²⁹

25 İbn Teymiyye, *et-Tefsiru'l-Kebîr*, 2: 254-255.

26 Alâüddin Ali b. Muhammed Hâzin, *Lübâbü't-Tevil fi Meâni't-Tenzil*, (1317), 1: 3.

27 Zehabi, *et-Tefsir ve'l-Müfessirûn*, 1: 237.

28 Muhammed b. Muhammed Ebû Şehbe, *el-İsrailiyyât ve'l-Mevzûât*, (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408), 127.

29 Muhammed b. Cafer Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstetrafe li beyâni meşhûri kütübîs-sünneti'l-müşerrefe*, thk. Muhammed el-Muntasır, Muhammed ez-Zemzemî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiye, 1986), 78.

Cevdet Bey (ö. 1345/1926) ise *Tefsir Tarihi*'nde yukarıdaki eleştirilere katılmaktadır: "Yalan hikâyeler, hurafeler, peygamberlerin nezihliğine yakışmayacak kıssalar maalesef bu eserde görülmektedir."³⁰

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1391/1971) de *Büyük Tefsir Tarihi* adlı eserinde, *Beğavî Tefsiri* hakkında: "Ashab-ı Kiram'dan Tâbiünden ve Tâbiüne tâbi olan zatlardan tefsire dair rivâyet edilen akvâli câmi' bulunmaktadır. Bununla beraber isrâiliyyât kabilinden olan bir kısım tarihi ma'lumâtı da hâvîdir."³¹ demektedir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: *Meâlimü't-Tenzil* rivâyet tefsiri geleneğine göre kaleme alınmış olup birçok hadis-i şerifi barındıran orta hacimli bir eserdir. Eserde sahabe, tâbiün ve onları izleyen neslin tefsirle ilgili rivâyetlerine bolca yer vermiştir. Bunların yanı sıra diğer müfessirlerin de eserlerine almaktan müstağni kalamadıkları uydurma ve isrâilî haberleri tenkide tabi tutmadan eserine aldığı için de haklı olarak eleştiriye maruz kalmıştır. Bütün bunlara rağmen iyi niyetinden ötürü de tefsiri, ilim çevrelerince hüsnükabul görmüş ve kendisinden sonra da birçok esere de kaynaklık etmiştir.

2.2. Tefsirdeki Metodu

Beğavî, Mushaf tertibine göre Fâtiha Sûresi'nden başlayarak Nâs Sûresi'ne kadar Kur'ân-ı Kerim'i sûre sûre, âyet âyet tefsir eder. Tefsiri ne çok uzun ne çok kısa olup orta hacimdedir.

Beğavî, tefsirin başına koymuş olduğu kıymetli mukaddimesi ile tefsirini yazmadaki amacını, metodunu ve yaralandığı kaynakları açıkça ortaya koymaktadır. Tefsir, hadis, tarih, kırâat vb. ile ilgili tefsirinde geçen rivâyetlerin büyük çoğunluğunun sened zincirlerini, mukaddimesinde hangi yollarla aldığını belirtir. Daha sonra fasıl başlığı altında ulûmu'l-Kur'ân'la ilgili bazı konulara değinen Beğavî, te'vîl ve tefsir kelimelerinin tariflerini verip Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirilişi hakkındaki kanaatlerini de ortaya koyduktan sonra Fâtiha Sûresi'nin tefsirine başlar.

Bu genel bilgilerden sonra tefsirde takip edilen metodun belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Beğavî, her sûrenin tefsirine başlamadan önce nerede nâzil olduğunu ve kaç âyetten oluştuğunu belirtir.

30 Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, haz. Mustafa Özel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002), 125.

31 Bilmen, *Tefsir Tarihi*, 2: 462.

2. Âyetleri âyetle, hadisle, sahabe, tâbiûn ve müctehid imamların görüşleriyle tefsir eder.
3. Âyetleri açıklarken hadislerden bolca yararlanır. Hadislerin büyük çoğunluğu merfû olmasına rağmen mevkûf ve maktû haberlere de yer verir. Az da olsa hadislerin sıhhatine değindiği olur.
4. Sebeb-i nüzûl rivâyetlerinde oldukça hassas davranır ve bunlar tefsirinde geniş bir yer tutar.
5. Kırâat ilminin otoritelerinden biri olmasından dolayı kelimelerin değişik kırâat vecihlerini belirterek, ortaya çıkan manalara dikkat çeker.
6. Lugavî açıklamalarda başta Kur'ân olmak üzere, hadislerden ve büyük filologlardan bazen isim vererek bazen de isim vermeden yararlandığı görülür.
7. Fıkıhta Şâfiî mezhebine mensup olmasına rağmen taassuba düşmeden ahkâmı ilgili konuları, diğer mezhep imamlarının görüş ve delilleriyle birlikte sunar. Bunlar arasından bazen tercihte bulunduğu olur.
8. İtikadî konularda selef çizgisini takip eder. Ehl-i Sünnetin dışındaki fırkalara genelde isim vermeden üstü kapalı olarak eleştirilerde bulunur.
9. Tefsirinde zorunlu kalmadıkça nahiv ve irab açıklamalarına pek fazla dalmaz.
10. Aynı konu etrafında toplanan âyetleri beraberce tefsir ettiği olur.
11. Nesh prensibini kabul eden müellif, tefsirinde 100 küsur âyeti mensûh saymıştır. Özellikle Kıtâl âyeti ile mehsûh saydıkları büyük yekûn tutmaktadır.
12. Siyer ve megazi konularında sözü gereğinden fazla uzatır.
13. Tarih ve fikhî konulara bazen fasıl başlığı altında değindiği olur. Tefsirinin bir yerinde (Mâide Sûresi'nin başında) bu sûrede indirilen hükümlere topluca değinir.
14. Birçok müfessirin eserine almaktan kaçınmadığı uydurma haberlere ve isrâiliyyâta Beğavî de tefsirinde yer verir ve çoğu zaman onları eleştireye tabi tutmaz.
15. *Meâlimü't-Tenzil*'in dili oldukça sade, üslubu basit, anlaşılır ve bir rivâyet tefsirine göre de gâyet vecizdir.

3. Esbâb-ı Nüzûl ve Önemi

Esbâbü'n-nüzûl "esbâb" ve "nüzûl" kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir isim tamlamasıdır. Bu tamlamada yer alan esbâb, sebep kelimesinin çoğulu olup terim olarak arzu edilen amaca ulaştırıcı şeydir.³²

Nüzûl kelimesi ise (نَزَلَ) fiilinin mastarı olup yukarıdan aşağı inmek veya iniş anlamını ifade eder.³³

Âyetlerin iniş sebeplerini ifade etmek için esbâbü'n-nüzûl terkibi yerine Türkçe'mizde esbâb-ı nüzûl kullanılır. Bunun yanında sebep-i nüzûl, nüzûl sebebi, âyetin iniş sebebi gibi ifadelerin de aynı amaç doğrultusunda sıklıkla kullanıldığı görülür.

Kısaca tahlilini yaptığımız esbâb-ı nüzûlün günümüze kadar birçok tanımı yapılmıştır. Bunlardan kapsamlı ve yeni bir tanımı ise şu şekildedir: "Nüzûl ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber'e yöneltilmiş bir soruya vuku bulunduğu günlerde bir veya daha fazla âyetin tazammun etmek (hadiseyi, soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek) cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nâzil olduğu ortamı resmeden hadiseye sebep-i nüzûl denir."³⁴

Esbâb-ı nüzûl bilgisi, Kur'ân-ı Kerim'in nüzûl ortamının asli bir unsudur. Bu bakımdan o, İslâm'ın başlangıcından beri bilenen, bilinmesi istenen ve İslâmî ilimlerin birçok alanında âlimlerce önemle üzerinde durulan bir vakia olagelmıştır. Çünkü esbâb-ı nüzûl, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılmasında gerekli bir bilgi olarak değerlendirilmiştir.³⁵

Şüphesiz Kur'ân'ın anlaşılmasında nüzûl sebeplerini bilmek önemli bir husustur. Çünkü sebebi bilmek, o hali gerektiren şeyi bilmek demektir. Nüzûl sebeplerini bilmemek, şüphelere ve yanlış anlamalara düşürür, zâhiri nasları anlaşılmaz kılar. Bunun için ihtilaf olur çekişme ve çatışmalar doğar.³⁶

32 Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, (Dimeşk-Beyrût: Dâru'l-Kalem, Daru'ş-Şamiye,1992), 391; Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, (Beyrût, Lübnân: Dâru's-Surûr, trs), 51.

33 el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân*, 799.

34 Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, 68; Esbâb-ı Nüzûlün diğer tanımları için bkz Serinsu. *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü* 62-68; Abdullah, Aydemir, "Esbâbü'n-Nüzûl", *Diyanet Dergisi*, 11: 1, (1972), 28.

35 Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, 15.

36 Cemâleddin el- Kâsımî, *Tefsir İlminin Temel Meseleleri*, çev. Sezai Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1990), 25-26.

Vâhidî (ö. 468/1075): "Nüzûl sebebini açıklamadan ve indiği olayı bilmeden bir âyetin tefsirini ve amacını bilmek mümkün değildir"³⁷ diyerek konunun can alıcı öneme sahip olduğuna işaret eder.

İbn Dakîk el-İd (ö. 702/1302): "Sebeb-i nüzûlün açıklanması, Kur'ân'ın manalarını anlamada güçlü bir yoldur."³⁸ sözü ile Kur'ân'ı anlamada sebeb-i nüzûlün vazgeçilmez önemine değinir.

İbn Teymiyye ise: "Nüzûl sebeplerini bilmek, âyetin anlaşılmasını kolaylaştırır. Çünkü sebebi bilmek müsebbibi bilmeye götürür."³⁹ şeklindeki beyanları ile sebeb-i nüzûlün, Kur'ân tefsirinin yardımcı bir ilim dalı olduğununun altını çizer. Zaten tefsir tarihi boyunca müfessirlerin âyetlerin açıklanması için sıklıkla sebeb-i nüzûl bilgisinden yararlanması da bu ilmin ne denli önemli olduğuna tanıklık etmesi bakımından kayda değerdir.

Sebeb-i nüzûlü bilmenin dinî yönden herhangi bir faydasının olmadığını iddia edenler olmuşsa da⁴⁰ Kur'ân'ın doğru anlaşılması bakımından nüzûl sebeplerini bilmenin birçok olumlu yönünün olduğu da bir gerçektir. Nitekim bu faydalar, Zerkeşî (ö. 794/1391) ve Suyûtî gibi usulcü âlimler tarafından dile getirilmiş⁴¹ ve daha sonraki âlimler tarafından da benimsenip geliştirilmiştir. Sebeb-i nüzûle dair önemli olduğunu düşündüğümüz hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sebeb-i nüzûl sayesinde Kur'ân'ı Kerim'de emredilen şeylerin hikmetini anlayabiliriz.⁴²
2. Nüzûl sebepleri bilinirse âyetlerden kastedilen mâna kolaylıkla anlaşılır, şüphe ve yanlışlıklar giderilmiş olur.⁴³

37 Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûnî Zeğlül, (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 10.

38 Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1987), 1: 93.

39 Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 93.

40 Muhammed Abdülazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Kahire: İsa el-Bâbi el-Halebî Matbaası, trs), 1: 109.

41 Bkz. Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez- Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Abdulkâdir Ata, (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Fikr, 1968), 1: 45-47; Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 92-95.

42 Suyûtî, *el-İtkân* 1: 92; Abdulfettâh el-Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddislerine Göre*, çev. Salih Akdemir, (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 15; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 117.

43 Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 109; Mennâ Halil el- Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, çev. Arif Erkan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1997), 114; Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 15-16; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 117.

3. Hasr ve tahsis şüphesini ortadan kaldırır.⁴⁴
4. Nüzûl sebebi, âyetin ihtiva ettiği hükmü tahsis eder.⁴⁵
5. Hakkında âyet inen kimsenin adının bilinmesi ve böylece başkası ile karıştırılmaması için âyette mübhem olanın belirlenmesine yardımcı olur.⁴⁶
6. Âyetlerin nüzûl sebeplerine vakıf olmak, onların ulaşmak istedikleri gayeyi anlamaya, ihtiva ettikleri sırrı ve amaçları kavramaya yardımcı olur.⁴⁷
7. Sebeb-i nüzûlü bilmek, âyeti içiten bir kimsenin vahyi tespit anlayış ve hıfzına kolaylık sağlar.⁴⁸
8. Âyetler arasında var olduğu zannedilen müşkülleri giderir.⁴⁹
9. Mübhem âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır.⁵⁰
10. Sebeb-i nüzûl, Kur'ân âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılması için arka plan oluşturur.⁵¹

Tüm bu faydalarından dolayı sebeb-i nüzûl bilgisi, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetlerinde değerli katkılarda bulunmuş, Kur'ân'ın indiği tarihi ve toplumsal zeminini, sonraki nesillere aktarmada önemli bir boşluğu doldurmuştur.⁵²

Sebeb-i nüzûl bilgisinin yukarıda saydığımız olumlu ve faydalı yönlerinin yanısıra olumsuz yönlerinden de bahsedilmiştir. Bu olumsuzluklar;

1. Âyetleri, esbâb-ı nüzûl kabul edilen özel olay ve tarihi şartlarla sınırlı görüp ilahi mesajı genel ve ebedi maksatlarından uzaklaştırmak.
2. Yorum zenginliğine engel olmak.
3. Konuyu mezheb hareketlerine dayanak yapmak.
4. Müfessirleri gereğinden fazla meşgul edip onların çalışmalarını verimsizleştirmek.⁵³

44 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1:46; Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 94; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 112; Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 18.

45 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 46; Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 92-93; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 112-113.

46 Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 113; Kattân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 116.

47 Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 20.

48 Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 113 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 118.

49 Muhammed b. Lûtfî Sabbağ, *Tefsir Usûlü Araştırmaları*, çev. Ömer Dumlu, (İzmir: Anadolu Yayınları, 1999), 105; Kâdî, *Esbâb-ı Nüzûl*, 15.

50 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İFAV. Yayınları, 1998), 109.

51 Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, çev. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 1: 20.

52 Albayrak, *Tefsir Usûlü*, 159.

53 Demirci, *Tefsir Usûlü*, 110-111. Geniş bilgi için bkz. Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, 232-238.

Bu olumsuzlukları gidermek elbette zor değildir. Esasen burada yapılacak en önemli iş, bu olumsuzlukları doğuran âmilleri tespit edip ortadan kaldırmak ve böylece esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini olması gereken zemine oturtmaktır.⁵⁴

Esbâb-ı nüzûle ait bilgiler öncelikle hadis mecmualarının tefsir bablarında bulunurken⁵⁵ ilk müfessirler âyetin tefsirine sebep-i nüzûlü zikrederek başlamayı gelenek haline getirmişlerdir.⁵⁶ Nitekim "Başlangıçta tefsir ilmi, sebep-i nüzûlü bilmekten ibaretti." sözü de bu hakikati ifade etmektedir.⁵⁷ Daha sonraları bu bilgiler ya müstakil kitaplar ya da Kur'ân ilimleri üzerine yapılan çalışmaların ilgili bölümlerinde yer almaya başlamıştır.

4. Beğavî'nin sebep-i Nüzûl Rivâyetlerini Sunuş Tarzı

Tefsir geleneğimizde, Kur'ân'daki âyet ve sûrelerin iniş sebeplerini bildirmek, onları anlamada vazgeçilmez bir yöntem olarak benimsenmiştir. Bu yöntemin, Kur'ân'ın manalarının doğru bir şekilde anlaşılıp şüphelerin izâle edilmesinde büyük katkıları olduğu gibi, emir ve yasakların hikmetlerinin bilinmesinde de büyük faydaları vardır. Bu konuda Kuşeyrî (ö. 794/1391): "Aziz Kitab'ın manalarının anlaşılması konusunda, nüzûl sebebinin beyan etmek güçlü bir metottur."⁵⁸ diye açıklamada bulunur. Vâhidî ise: "Bir âyetin nüzûl sebebî bilinmedikçe onun hakiki manasını anlamak mümkün olamaz."⁵⁹ diyerek âyetin anlaşılmasındaki gerekliliğine işaret eder.

Müfessirimiz Beğavî de, "Kur'ân'daki yüce maksatları elde etmek; ancak Kur'ân'ın tefsirini, hükümlerini, nüzûl sebeplerini, nâsih mensûhunu bilmeye bağlıdır."⁶⁰ şeklindeki veciz ifadeleri ile nüzûl sebebinin bilmenin önemini belirtir. İşte bu yüzden Beğavî'nin tefsirinde sık sık âyet ve sûrelerin nüzûl sebeplerini rivâyetlere dayanarak takdim ettiğine şahit oluyoruz.

Müellif, tefsirinde sebep-i nüzûl rivâyetlerini genel olarak sûrelerin giriş kısımlarında, âyetlerin tefsirinden önce ve âyetleri tefsir ettiği bölümlerde olmak üzere üç yerde ele almaktadır.

54 Muhsin Demirci, "Esbâbu'n-Nüzûl'ün Kur'ân Tefsirindeki Yeri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12 (1997): 22-23.

55 Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, 75.

56 Zerkeşî, *el-Burhân* 1: 60.

57 Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 116.

58 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 45-46.

59 Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 10; Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 93; Zurkânî, *Menâhilü'l-İrfan*, 1: 109

60 Beğavî, *Meâlim*, (Mukaddime), 1: 27.

4.1. Âyet Açısından

Bu bölümde müfessirin sebab-i nüzûl rivâyetlerini âyet açısından nasıl ele aldığını ortaya koymak istiyoruz. Zira bize göre Beğavî'nin eserinde, sebab-i nüzûl rivâyetlerini vermesinin altında yatan en önemli neden, âyetin manasını doğru bir şekilde tespit edip âyetin mesajını güzel bir şekilde iletmek, âyetin anlamının daha iyi kavranmasını sağlamaktır. Öte yandan bu konularda birçok ciddi ve önemli bilgileri barındıran sebab-i nüzûl bilgilerinin, âyetin yanlış anlaşılmasına mâni olup âyetin ruhunun en doğru şekilde anlaşılmasında büyük rolünün olduğunu söylemek de izahtan vârestedir.

4.1.1 Kelime Anlamını Açıklamada Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Kullanması

Kur'ân-ı Kerim'de geçen kelimelerin anlamlarını doğru bir şekilde tespit etmek müfessirin olmazsa olmaz şartlarından. Bu noktada Beğavî'nin, kelime anlamlarını doğru bir şekilde tespit etmeye büyük önem verdiğini söylememiz yerinde olacaktır. Çünkü o, eserinde Ferrâ, Zeccâc, Müberred, Ahfeş, İbn Kuteybe başta olmak üzere birçok dil bilimciden filolojik açıklamalarda bulunur.⁶¹ Bu noktada sözün bağlamını teşkil eden sebab-i nüzûl bilgisinden faydalanmayı da ihmal etmez.

Bu konudaki örneklerden birini buraya alıyoruz.

Örnek:

"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı bağışlar ve sizi güzel bir makama yerleştiririz."(Nisâ 4/31)

"Abdullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet etmektedir: 'Büyük günahlar: Allah'a ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek, cana kıymak, yalan yere yemin etmektir.'"

Abdurrahmân b. Ebî Bükre, babasından rivâyet ederek, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu nakleder: 'Size büyük günahların en büyüğünden haber vereyim mi?' Ashab: 'Evet ey Allah'ın elçisi' dediler. Hz. Peygamber: 'Allah (c.c.)'a şirk koşmak, ana babaya karşı gelmektir.' buyurdu. Bu sırada o yaslanmakta iken doğruldu ve: 'Haberiniz olsun yalan yere yemin, yalan yere yemin...' buyurdu. Ve bunu o kadar tekrar etti ki keşke Hz. Peygamber artık sussa...' diye fısıldaştık.

61 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 4: 47-48; Hamîd, *el-Beğavî*. 69-70.

Ömer b. Şurahbîl, Abdullah (r.a.)'ın dilinden naklederek: 'Ey Allah'ın Rasûlü, hangi günah Allah katında daha büyüktür?' diye sordum. Hz. Peygamber: 'O seni yaratmışken, senin O'na eş koşmandır.' diye cevap verdi. 'Ondan sonra hangisi?' diye sordum. 'Seninle beraber yemeğini yer korkusuyla çocuğunu öldürmendir.' diye cevapladı. 'Daha sonra hangisi?' diye sordum. 'Komşunun eşi ile zina etmendir.' diye buyurdu. Bunun üzerine Allah Teâlâ Rasûlullah (s.a.v.)'ın sözünü tasdik için, «Onlar Allah ile beraber başka bir tanrıya ibadet etmezler. Haksız yere Allah'ın kutsal saydığı cana kıymazlar ve zina da etmezler.» (Furkân 25/68) âyetini inzâl buyurdu.⁶²

Beğavî, «كِبَائِر» kelimesinden neyin kastedildiği noktasında, kendisine varan sened zincirleri ile üç rivâyet aktardıktan sonra, Ebû Hureyre'nin rivâyetine yer verir. Hz. Peygamber: 'Helak edici yedi şeyden sakının; Allah'a ortak koşmak, büyü yapmak, haksız yere Allah'ın kutsal saydığı cana kıymak, yetim malı yemek, zina etmek, savaş meydanından kaçmak ve iffetli, namuslu kadınlara zina iftirasında bulunmaktır.' buyurdu. Bu rivâyetle de yetinmeyen müfessir, yine kendisine varan sened zincirleri ile «كِبَائِر» kelimesinin anlamını açıklamada daha başka rivâyetlere de yer verir.⁶³

Yukarıda vermiş olduğumuz örnekten yola çıkarak diyebiliriz ki; Beğavî, kelime anlamlarını en doğru şekilde tespit etmek, kastedilen manayı belirginleştirmek amacıyla sebep-i nüzûl rivâyetlerinden faydalanmıştır. Müfessirin bu yaklaşımını ele aldığı epeyce örnek mevcuttur.⁶⁴

4.1.2. Âyetin Bir Bölümü İçin Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Müfessir, nâdir de olsa âyetin bir bölümü için sebep-i nüzûl rivâyeti nakletmektedir. Naklettiği bu nüzûl rivâyetiyle âyetin sadece o bölümünün indiğine işaret etmektedir. Bu tür rivâyetlere âyetin tefsiri bölümünde değinmektedir.

62 Beğavî, *Meâlim*, 1: 418-419; Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Mustafa el-Buğâ, (Beyrût: Dâru İbn Kesir el-Yamâme,1987), "Tefsir",4483 vd.; Müslim b. Haccâc, *Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyri, el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, (Beyrût: Dâru İhyâit-Turâsî'l Arabiyye, ty.), "İman", 86.

63 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 419; Müslim, "İman", 89.

64 Bakara 2/104;138;177;238; Nisâ 4/12;43; En'âm 6/82; Hûd 11/17; Nahl 16/85; Furkân 25/27; Lokman 31/6; Fâtır 35/32; Duhân 44/10-11; Ahkâf 46/10; İnsan 76/24; Beled 90/4.

Örnek:

“İnanlardan özürsüz olarak savaşa katılmayanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit değildir..” (Nisâ 4/95)

Beğavî, kendisine varan sened zinciriyle Zeyd b. Sâbit’ ten onun şöyle dediğini naklediyor: “Rasûllah (s.a.v): «İnanlardan özürsüz olarak savaşa katılmayanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenler eşit değildir.» âyetini bana yazdırıyordu. O sırada âmâ bir adam olan İbn Ümmü Mektûm geldi ve: ‘Ey Allah’ın Rasûlu, şâyet cihad etmeye gücüm yetseydi elbet cihad ederdim.’ dedi Bunun üzerine Allah Teâlâ vahyini indirdi. O sırada Hz. Peygamber’in dizi dizimin üzerindeydi. Öylesine ağırlık çöktü ki dizim kopacak sandım. Bir müddet sonra bu hal sona erip bir rahatlama oldu. Böylece Allah (c.c) «غیرأولی الضرر» özürsüz olarak kısmını inzâl buyurdu.”⁶⁵

Bu örnek de görüldüğü gibi müfessir âyetin sadece bir bölümü için nüzûl rivâyeti vermiş, diğer bölümü hakkında her hangi bir rivâyet nakletmemiş, sebab-i nüzûl rivâyetinin âyetin tamamı hakkında değil sadece bir bölümü hakkında nâzil olduğunun altını çizmiştir.

4.1.3. Âyetin Bölümlerinin İki Farklı Hadise Üzerine İnmesi

Beğavî, zaman zaman bir âyetin bölümlerinin birbirinden tamamen farklı iki hadise üzerine inmesinden dolayı iki farklı sebab-i nüzûl rivâyeti nakleder. Bunu yaparken de âyetin iki bölümünün de nüzûl sebebini ayrı ayrı ele alır.

Örnek:

“Evlenme imkânı bulamayanlar, Allah kendilerini zengin edinceye kadar iffetlerini korusunlar. Ellerin altında bulunan köle ve cariyelerden mükâtebe akdi yapmak isteyenlere eğer kendileri hakkında hayırlı olacağını anlarsanız mükâtebe yapın. Ve Allah’ın size verdiği maldan onlara da verin. Dünya hayatının geçici menfaatini elde etmek için namuslu kalmak isteyen cariyelerini fuhşa zorlamayın. Kim onları fuhşa zorlarsa bilsin ki Allah fuhşa zorlanmalarından ötürü onları bağışlar ve onlara müşfik davranır.” (Nûr 24/33)

Beğavî öncelikle âyetin «فکاتبوهم» kısmına kadar olan bölümünün nüzûl sebebini aşağıdaki şekilde vermektedir.

65 Beğavî, *Meâlim* 1: 467; Buhârî, “Tefsir”, 4316 vd.; Müslim, “İmarât” 1898.

"Bu âyetin sebebi nüzûlü şudur: Huveytib b. Abdülzuzza'nın bir kölesi vardı ve efendisinden mükâtebe talebinde bulununca o, bu talebi reddetti. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti inzâl buyurdu."⁶⁶

Beğâvî, âyetin «ولا تکرهوا فتیاتکم علی البغاء ان اردن تحصناً» kısmının nüzûl sebebi için ise iki rivâyet aktarmaktadır. Her iki rivâyet de Abdullah b. Ubey ve cariyeleri hakkındadır. Şöyle ki: "Âyetin bu bölümü münafık Abdullah b. Ubey b. Selûl hakkında inmiştir. Onun Muâze ve Müseyke adında iki cariyesi vardı. Her ikisini de yaptıkları işten ellerine geçecek parayı onlardan almak için zina yapmaya zorluyordu. Cahiliye döneminde aynı şekilde başkaları da cariyelerini ücretle kiralarak bu işi yapıyorlardı. İslâm gelince Muâze, Müseyke'ye: 'Bu içinde bulunduğumuz durum iki yoldan biridir; eğer bunda bir hayır varsa bu işi çok yaptık, yok eğer bir şer varsa onu terk edeceğimiz an artık geldi demektir.' dedi. Bunun üzerine Allah (c.c) bu âyeti inzâl etti.

Rivâyet edilir ki bir gün cariyelerden biri bir hırka diğeri ise bir dinar getirdi. Abdullah b. Ubey onlara: 'Dönün ve zina yapın' dedi. Onlar ise: 'Vallahi artık zina yapmayacağız. Şüphesiz İslâm gelmiş ve zina yasaklanmıştır.' dediler ve Hz. Peygamber'in yanına gelip onu şikâyet ettiler. Bunun üzerine «ولا تکرهوا فتیاتکم» âyeti indirildi"⁶⁷ Yukarıdaki örnekte de net bir şekilde görüldüğü gibi, âyetin bölümleri birbirinden farklı iki hadise üzerine nâzil olmuştur. Beğavî bu iki bölümü de birbirinden bağımsız bir şekilde ele alıp böylece ilgili sebab-i nüzûl rivâyetlerini vermektedir. Müfessirin bu şekilde ele aldığı başka âyetler de vardır.⁶⁸

Kanaatimize göre, Beğavî'nin zaman zaman âyetleri bu şekilde değerlendirmesindeki amacı, âyetin iki farklı zaman diliminde, iki farklı hadise nedeniyle inmiş olduğunu belirtmektir. Böylece her ne kadar tek bir âyet olsa dahi âyetin muhtelif konuları içinde barındırdığına sebab-i nüzûl ile dikkat çekmek istenmektedir.

4.1.4. Bir Âyet İçin Tek Bir Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Beğavî sıkça gördüğümüz üzere eserinde tek bir âyet için sadece bir tek sebebi nüzûl rivâyeti sunmaktadır. Bu arada âyetle ilgili benzer ya da farklı sebab-i nüzûl rivâyetinin olup olmadığına değinmemektedir. Bu konudaki örneklerden birini buraya alarak müfessirin bu yaklaşımını ortaya koymak istiyoruz.

66 Beğavî, *Meâlim*,3: 342; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 335.

67 Beğavî, *Meâlim*,3: 344; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 336.

68 Bakara 2/143; 187; 189; 197; 198; 221; 229; 238; 267; En'âm 6/93; Nahl 16/1; İsrâ 17/110; Furkân 25/68; Lokman 31/20; Ahzâb 33/4; Mücâdele 58/14.

Örnek:

“Ey iman edenler, hepiniz birlikte İslâm’a tam olarak girin, şeytanın peşine takılmayın. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.”(Bakara 2/208)

Bu âyet, kitap ehlinde iman eden Abdullah b. Selâm en-Nadîrî ve arkadaşları hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bunlar, müslüman olduktan sonra bile Sebt (Cumartesi) gününü tazim ediyor, deve etini yemeği ve sütünü içmeyi hoş karıştırmıyor ve şöyle diyorlardı: ‘Ey Allah’ın Rasûlü Tevrat da Allah’ın kitabı, bizi serbest bırak da geceleri namazımızda Tevrat okuyup onunla amel edelim.’ Bunun üzerine Allah Teâlâ, «Ey iman edenler, hepiniz birlikte İslâm’a tam olarak girin.» âyetini inzâl etti.”⁶⁹

Görüldüğü gibi müfessir, bu âyette de tek bir sebep-i nüzûl rivâyeti vermiş; âyetle ilgili başka sebebi nüzûl rivâyetinin olup olmadığına değinmemiştir.

Verdiğimiz bu örnekleri ve *Meâlimü't-Tenzîl*'deki konuyla ilgili diğer örnekleri de göz önünde bulundurduğumuzda Beğavî'nin tek bir âyet için sadece bir sebep-i nüzûl rivâyeti sunmasının altında bize göre şu sebepler yatmaktadır:

1. Âyetle ilgili tek bir sebep i nüzûl bilgisinin olması.
2. Âyetle ilgili naklettiği sebep-i nüzûl rivâyetinin âyetin mesajını, ruhunu yansıtmada yeterli görmüş olması.
3. Âyetle ilgili şâyet birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti varsa bunlar arasından nakletmiş olduğu rivâyetin zikre şayan olduğunu göstermek istemesi.
4. Âyet için tek bir sebep-i nüzûl rivâyeti naklederek tercihinin ortaya koyması ve âyetin anlamının net bir şekilde kavranmasını istemesi.

4.1.5. Bir Âyet İçin Birden Fazla Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Nakletmesi

Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserinin en dikkat çekici özelliklerinden birisi, âyetler için bazen iki üç, bazen dört beş, bazen de daha fazla sebep-i nüzûl rivâyetini art arda vermiş olmasıdır. Beğavî bir âyet için birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti aktarıırken bunların hemen hepsini sahabe ve tâbiûna nispet ederek aktarır. Aslında o, aynı konu etrafında dönen ve özünde aynı mesajı taşıyan bu rivâyetlerden birini tercih edip diğerlerini dışlamaz. Aksine hepsini sırayla nakleder.

69 Beğavî, *Meâlim*, 1: 183; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 68.

Örnek:

"İman ettikten sonra inkâr edip sonrada inkârlarında aşırı gidenlerin tövbeleri asla kabul edilmeyecektir. İşte onlar sapkınların ta kendileridir". (Âl-i İmrân 3/90)

"Katâde ve Hasan der ki: 'Bu âyet peygamberlerine iman ettikten sonra, Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr eden daha sonra da Hz. Muhammed ve Kur'ân-ı Kerim'i inkâr eden Yahudiler hakkında inmiştir.'

Ebû Âliye der ki: 'Bu âyet, Hz. Muhammed'in kitaplarında anlatılan sıfat ve özelliklerine iman ettikten sonra, onu görünce bunları inkâr eden, sonra da günahlarını katmerleştiren Yahudi ve Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur.'

Mücâhid der ki: 'Bu âyet, Allah'ın yaratıcıları olduğunu kabul edip onayladıktan sonra, şirk koşan tüm kâfirler hakkında nâzil olmuştur. Öyle ki bunlar, küfürlerinde ısrar konusunda uğruna ölecekleri dereceye varmışlardı.'

Hasan der ki: 'Her ne zaman bir âyet nâzil olsa, onu inkâr ettiler de inkârlarında aşırı gittiler.'

Bir de şöyle denilmiştir: Onlar Hz. Muhammed için, 'Biz onun hakkında ölüm belasını bekliyoruz.' sözleri ile küfürlerini artırdılar.

Kelbî şöyle demiştir: 'Âyet-i kerime müslüman olduktan sonra irtidat eden Hâris b. Süveyd ve onun on bir arkadaşı hakkında nâzil olmuştur. Hâris daha sonra İslâm'a dönünce onlar, küfürlerinde ısrar edip Mekke'de kaldılar ve bizim için her şey açığa çıkana kadar inkârimızda ısrar edelim, üstelik ne zaman vazgeçmeyi arzularsak Hâris'in hakkında nâzil olan bizim hakkımızda da nâzil olur dediler. Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'yi fethettiği vakit onlardan tekrar İslâm'a girenlerin tövbesi kabul edildi.'" Ayrıca onlardan kâfir olarak ölenler hakkında da «İnkâr edip, kâfir olarak ölenler dünya dolusu altın ve fidye verseler dahi hiç-birinden bu verdikleri kabul edilmeyecektir.» (Âl-i İmrân 3/91) âyeti nâzil oldu.⁷⁰

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi müfessirimiz, özde aynı konuyu anlatan birçok sebab-i nüzûl rivâyetini, aralarında tercihte bulunmaksızın peşpeşe sıralamaktadır. Bu tutum Beğavî'nin sebab-i nüzûl rivâyetleri hakkındaki birikiminin bir göstergesi olmasının yanında, âyetin mesajını net bir şekilde ortaya çıkarmasında ki samimiyetinin ve ciddiyetinin bir işareti olarak da yorumlanabilir.

Bununla beraber bize göre, Beğavî'nin bir âyet için birçok sebab-i nüzûl rivâyeti nakletmesinin nedenleri şunlardır:

70 Beğavî, *Meâlim*, 1: 324; Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, (Beyrût-Lübân: Dâru'l-Fikr, 1995), 4: 464; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 118.

1. Bir rivâyette eksik kalan bir bilgiyi, başka bir rivâyetle tamamlamak.
2. Râvî farklılıklarına dikkat çekmek.
3. Âyetin mesajını belirginleştirerek yanlış anlamaya engel olmak.⁷¹
4. Rivâyetlerin tamamı hakkında okuyucuyu bilgilendirmek.⁷²
5. Nakledilen sebab-i nüzûllerdeki hadiselerin birbirine yakın zamanlarda cereyan etmiş olmaları ve zıtlık hilafı arz etmemelerinden dolayı bu görüşleri cem etme noktasında bir gelinin olmayışı.⁷³
6. Âyetin anlatılan bütün sebeplerin ardından nüzûlünün taaddüt etmesinin imkân dâhilinde olması.⁷⁴

4.1.6. Bir Grup Âyet İçin Ortak Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Beğavî eserinde birbirini takip eden bir grup âyet için zaman zaman ortak sebeb-i nüzûl rivâyeti sunmakta ve âyetlerin bu sebeb-i nüzûl rivâyetleri etrafında değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu bakış açısıyla ele aldığı âyetlerin sayısı farklılık göstermektedir. Bunlar bazen iki âyet olurken, bazen on âyet olabilmekte, bazen de bunların sayısı seksenlere ulaşabilmektedir.

Örnek:

“Gerçekten inanalar kurtuluşa ermişlerdir ki onlar, namazlarında saygılıdırlar. Boş şeylerden yüz çevirirler, zekâtı verirler ve onlar namuslarını korurlar. Cinsel ilişkilerini yasal eşleri ile giderirler. Bundan dolayı da onlar kınanmazlar. Artık kim bunun dışında bir şey arzu ederse onlar da haddi aşanlardır. Onlar emanetlerini korur ve verdikleri sözleri de gözetirler. Onlar namazlarını geçirmezler. İşte onlar varislerdir.” (Müminûn 23/1-10)

“Abdurrahmân b. Abd el-Kâri, Ömer b. Hattâb (r.a.)’dan işittiği şu rivâyeti nakletmektedir: ‘Hz. Peygamber’e vahiy indiği zaman, yüzünün etrafında arı uğultusu gibi bir ses işitilirdi de biz de bir müddet beklerdik. Başka bir rivâyette, ona bir gün vahiy nâzil oldu da biz bir müddet bekledik, ardından Hz. Peygamber kıbleye yöneldi ve ellerini kaldırarak: ‘Ey Allah’ım bizim sayımızı arttır, bizi noksan-

71 Şerif, *el-Beğavî*, 422.

72 Şerif, *el-Beğavî*, 423.

73 Hamid, *el-Beğavî*, 133.

74 Şerif, *el-Beğavî*, 423.

laştırma, bizi şerefliendir. Bizi seçip üstün kıl, başkalarını bize üstün kılma ve bizlerden razı ol' diye dua etti. Daha sonra: 'Şüphesiz bana on âyet indirildi. Her kim bunları yerine getirirse Cennet'e girer' buyurdu, sonrada «Gerçekten müminler kurtuluşa ermişlerdir...» âyetinden başlayarak on âyet okudu. Bunu Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medenî ve Abdurrezzâk'tan bir cemaat rivâyet etti ve şöyle dediler: 'Bize ihsan et, bizi mahrum etme, bizi hoşnut kıl ve bizlerden hoşnut ol.'⁷⁵

Beğavî bu örnekte müminlerin özelliklerinden bahseden on âyet için ortak sebep-i nüzûl rivâyeti aktarmıştır.

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Beğavî, birbirini takip eden ve aynı konuyu anlatan âyetler hakkında, ortak sebep-i nüzûl bilgisi verirken âyetlerin konu bütünlüğü çerçevesinde değerlendirilmesini arzulamaktadır. Bu yaklaşımı ile ele aldığı başka âyet grupları da vardır.⁷⁶ Ayrıca o, bu tutumunu birbirini takip etmeyen fakat aynı konuyu anlatan bir grup âyet için de sergiler. Bu bahis ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

4.2. Sûre Açısından

4.2.1. Bir Sûre İçin Tek Bir Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Beğavî'nin sebep-i nüzûl rivâyetlerini âyet açısından ele alış tarzını genel hatlarla takdim ettikten sonra, onun sebep-i nüzûlû sûre açısından nasıl değerlendirdiğini bu başlık altında incelemek istiyoruz. Zira sebep-i nüzûlün tanımına baktığımızda -ki çok değişik tanımlarının olduğu aşikâr- öne çıkan bir unsurun da bir sûrenin inmesine yol açan olay, durum ya da soruyu ifade etmek üzere kullanıldığı görülür.⁷⁷ Bu sebeple biz müfessirin sûrenin bütünlüğü açısından sebep-i nüzûl rivâyetlerine yaklaşımını değerlendirmenin yanında, konuyla yakından ilgili gördüğümüz bazı hususları da bu başlık altında incelemeyi düşünüyoruz.

75 Beğavî, *Meâlim*, 3: 301; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrahim Adve Avad, (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babî el Halebî, 1975), "Tefsir" 3173.; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (Mısır: Müessesetü Kurtuba, ty.), Hadis no: 223.

76 Âl-i İmrân 3/1; Mâide 5/44; 55; Tevbe 9/83; 117;128; Ra'd 13/11; Hac 22/52; Nûr 24/11; Kasas 28/52; Ankebût 29/1; 23; Rum 30/1; Zümer 39/17; Gâfir 40/18; Zuhruf 43/30; Hücurât 49/5; Kamer 54/47; Vâkıa 56/75; Saf 61/1; Mülk 67/12; Kalem 68/50; Kiyâmet 75/34; Abese 80/1; Lely92/1; 18; Duhâ 93/1; Alak 96/9.

77 Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", 360; Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, (İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,199), 135; Eroğlu, *Kur'ân Tarihi* 175; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982), 235; Serinsu, *Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, 68; Halid Abdurrahmân el Akk, *Teshilü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti Esbâb'in-Nüzûl*, (Beirut-Lübnan: Dâru'l- Ma'rife, 2000), 8.

Örnek:

“Ebû Leheb’in elleri kurusun; nitekim kurudu da! Ne malı ne kazandığı onu kur-taramadı. Alevli bir ateşe girecektir yakında. Odun hamalı olarak karısı da. Hurma lifinden bir yıfta olacaktır hem de boynunda.” (Mesed 111/1-5)

“Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas’ın şöyle dediğini nakleder: ‘Rasûlullah (s.a.v.) bir gün Safa tepesine çıktı ve ‘Ya Sabâhâh! diye seslendi. Bunun üzerine Kureyş ona doğru toplandı ve: ‘Ne oldu? Niçin bizi topladın?’ dediler. Hz. Peygamber ‘Ben size düşmanın sabaha kalmadan baskın yapacağını haber versem beni tasdik eder misiniz?’ diye sordu. Onlar da: ‘Evet’ diye cevap verince Hz. Peygamber sözüne devam ederek: ‘Şüphesiz ben sizi önünüzdeki şiddetli azaba karşı uya- rıyorum.’ buyurdu. Bunun üzerine Ebû Leheb: ‘Kahrolasıca! Hepimizi buraya bunun için mi topladın?’ dedi. İşte bu sebeple Allah (c.c) «Ebû Leheb’in elleri kurusun kurudu da...» âyetinden sûrenin sonuna kadar inzâl buyurdu.”⁷⁸

Verdiğimiz örnekte de görüldüğü gibi müfessir bazen sûrenin tamamı için bir sebep-i nüzûl rivâyetini verdikten sonra sûrenin tamamının indiğini belirten ifa- deler kullanmaktadır. Kanaatimizce sûrenin tamamı hakkında sebep-i nüzûl rivâ- yetini vermesinin amacı, sûrenin tek bir seferde indiğine vurgu yaparak onun bir bütün halinde değerlendirilmesini sağlamaktır.

4.2.2. Bir Sûre İçin Birden Fazla Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Beğavî, bazen de bir sûrenin hakkında birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti ver- mektedir. Buradaki kastımız müfessirin, bir sûrenin değişik âyetleri için muhtelif yerlerde atomik bir anlayışla âyetlerin izahı için verdiği, sebep-i nüzûl rivâyetle- ri değildir. Çünkü bunlar, her müfessirin eserinde olduğu gibi doğal olarak Be- ğavî’nin tefsirinde de büyük bir yekün tutmaktadır. Dolayısıyla burada Beğavî’nin sûrenin bütünlüğünü göz önünde bulundurarak başlı başına sûrenin inişi için verdiği sebep-i nüzûl rivâyetlerini sunacağız.

Örnek:

“De ki: O Allah birdir. Her şey Allah’a muhtaçtır. Kendisi doğurmamış ve doğurul- mamıştır. Hiçbir şey O’nun dengi değildir.” (İhlâs 112/1-4)

78 Beğavî, *Meâlim*, 4: 543; Buhârî, “Tefsir” 4687; Müslim, “İman” 208.

"Ebu'l-Âliye, Übey b. Ka'b'tan rivâyet ederek onun şöyle dediğini nakleder: 'Müşrikler, Allah'ın Rasûlüne: 'Bize Rabb'ini tanı! dediler. Bunun üzerine Allah Teâlâ bu sûreyi inzâl buyurdu.'"

"Ebû Zıbyân ve Ebû Sâlih, İbn Abbas'tan rivâyette bulunarak onun şöyle dediğini nakleder: Âmir b. Tufeyl ile Erbed b. Rabîa Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Âmir: 'Ey Muhammed, bizleri neye davet ediyorsun?' diye sordu. Hz. Peygamber: 'Allah'a...' diye cevap verdi. Âmir: 'O'nu bize vasfet; altından mı, gümüşten mi, demir den mi yoksa odundan mı?' deyince bu sûre nâzil oldu. Bir müddet sonra Allah Erbed'i yıldırımla, Âmir b. Tufeyl'i de taun hastalığı ile helak etti. Biz bunu Ra'd Sûresi'nde anlattık.'"

'Dahhâk Katâde ve Mukâtil der ki: 'Yahudilerden bir grup insan, Hz. Peygamber'e gelerek: 'Ey Muhammed bize Rabb'ini vasfet, bakarsın sana inanırız. Zira Tevrat'ta vasfını anlatmıştı. O'nun hüviyeti nedir? Yer, içer mi? Yeryüzüne ve gökyüzüne kimleri varis kılmıştır. Hadi bunları bize haber ver bakayım.' dediler. Bunun üzerine Allah bu sûreyi indirdi.'"⁷⁹

Yukarıda verdiğimiz örnekte müfessir bir sûre için birçok sebab- i nüzûl rivâyeti sunmuştur. Beğavî'nin bu yaklaşımı, bir âyet için birçok sebab-i nüzûl rivâyeti vermesiyle paralellik arz eder. Ancak burada naklettiği sebab-i nüzûl rivâyetleri ile sûreye bir bütün olarak yaklaşılmasını amaçlamaktadır.

4.2.3. İki Sûre İçin Ortak Sebeb- i Nüzûl Rivâyeti Vermesi

Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil* adlı eserinde sadece bir yerde iki sûreye ait ortak sebab-i nüzûl rivâyetleri nakletmektedir. Bu rivâyetleri Felâk sûresinin başında, bu sûre ve Nâs sûresi için vermektedir.

Örnek:

"De ki: Sığınırım ben karanlığı yarıp sabahı ortaya çıkaran Rabb'e; yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düşümlere üfleyip tüküren büyücülerin şerrinden ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden." (Felâk 113/1-5)

"De ki: Sığınırım ben insanların Rabb'ine, insanların sahibine, insanların Tanrısına, o sinsî vesvesecinin şerrinden. Ki o, insanların içlerine vesvese düşürür. Gerek cinlerden gerekse insanlardan olan bütün vesvesecilerin şerrinden Allah'a sığınırım." (Nâs 114/1-6)

79 Beğavî, *Meâlim*, 4: 544; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 500.

“İbn Abbas ve Hz. Aişe der ki: ‘Yahudilerden bir çocuk Rasûlullah (s.a.v.)’a hizmet ediyordu. Yahudiler ona yaklaşıp Nebi (a.s.)’nin saçının tellerinden ve tarağının dişlerinden birkaç tanesini alıncaya kadar çocuğun yanından ayrılmadılar. O da bunları Yahudilere verdi, onlar da bunlarla Hz. Peygamber’e büyü yaptılar. Bu işi yahudilerden Lebîd b. A’sam üslendi. Bunun üzerine bu konuda iki sûre nâzil oldu.”

Beğavî bu rivâyeti zikrettikten sonra kendisine varan sened zinciri ile Hz. Aişe’den şunu nakleder:

‘Hz. Peygamber hastalandı, öyle ki yapmadığı bir şeyi yaptığını zannediyordu. Sonra Rabb’ine duâ etti ve ‘Ey Aişe biliyor musun, Allah, hakkında bilgi istediğim şeyi bana bildirdi’ buyurdu. Bunun üzerine Hz. Aişe: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, Allah’ın size bildirdiği nedir?’ dedi. Hz. Peygamber devamla: “İnsan sûretinde iki melek yanıma gelip, biri başucuma diğeri de ayakucuma oturdu. Onlardan biri diğere sordu: ‘Bu adama rahatsızlık veren nedir?’ Diğeri: ‘O büyülenmiş.’ dedi. Öteki tekrar sordu: ‘Ona kim büyü yapmış?’ Diğeri: ‘Lebid b. A’sam.’ diye cevap verdi. Öteki: ‘Ne ile ve niçin büyü yapmış?’ diye sordu. Diğeri de: ‘Tarak ve tarağa takılan saç kılları ile erkekliğini kurutmak için.’ diye cevap verdi. ‘Peki, o büyü nerede?’ diye sorunca da öteki: ‘Benî Züreyk’deki Zervân kuyusundadır.’ diye yanıt verdi. Hz. Aişe diyor ki: Rasûlullah, ‘Vallahi o kuyunun suyu kına suyuna; etrafındaki hurması da şeytanların başına benziyordu.’ buyurdu. Hz. Aişe devam ederek şöyle diyor: ‘Ey Allah’ın Rasûlü, o büyüü oradan çıkartsaydınız ya...’ Hz. Peygamber: ‘Şüphesiz Allah, bana bunun şifasını verdi. Hem de bununla insanlara bir kötülüğün dokunmasından endişelendim.’ buyurdu.

Rivâyet edildi ki: Bu büyü, kuyunun yanındaki taşın altındaydı. Dolayısıyla taşı kaldırıp tarağın dişlerinin ve saç tellerinin içinde bulunduğu hurma kabuğunu çıkarmışlar.

Beğavî, yine kendisine varan sened zinciri ile Zeyd b. Erkam’ın şöyle dediğini nakleder:

“Yahudilerden bir adam, Hz. Peygamber’e büyü yaptı da Hz. Peygamber bundan dolayı günlerce rahatsız oldu. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) geldi ve: ‘Yahudilerden bir adam sana düğümler bağlayarak büyü yaptı.’ dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Ali’yi gönderdi, o büyüü çıkarttı ve kendisine getirdi. Ardından her bir düğüm çözüldükçe Hz. Peygamber bir rahatlama hissetti. Sonra Rasûlullah (s.a.v.), ipleri çözülmüş birisinin çevikliğiyle ayağa kalktı. Bu durum Yahudiye anlatılmadı. Hz. Peygamber’in üstünde de bu durumdan eser kalmadı.

Mukâtil ve Kelbî der ki: ‘Her telde bir düğüm olmak üzere on bir düğüm vardı.’

Denildi ki: Dügümlere iğne batırılmıştı. Bunun üzerine Allah, toplam on bir âyet olan bu iki sûreyi indirdi. Hz. Peygamber, her bir âyeti okudukça bir düğüm çözülmüş ve nihâyet bütün düğümler çözüldüğünde de Hz. Peygamber iplerinden çözülmüş dinç birisi gibi ayağa kalkmıştı.⁷

Rivâyet edildi ki: 'Büyü altı gün sürdü. Bunun üç gecesinde tesiri şiddetli oldu. İşte bunun üzerine Muavvizeteyn sûreleri nâzil oldu.'⁸⁰

Müfessir tefsirinde sadece Felâk ve Nâs sûreleri için ortak sebab-i nüzûl rivâyetleri nakletmiştir. Beğavî, bu rivâyetleri çeşitli varyasyonları ile Felâk sûresinin başında dile getirmiştir. Beğavî'nin bu iki sûre için ortak sebab-i nüzûl rivâyetleri vermesinin altında bu iki sûrenin de Mûnacaât ve yakarıştan bahsetmiş olması ve aralarında konu birliği olmasının etkili olduğunu düşünüyoruz.

Bu örneğin dışında iki sûre için ortak sebab-i nüzûl rivâyetine rastlayamadığımızı ifade etmek istiyoruz.

4.2.4. Sûrelerin Mekkî ve Medenî Oluşuna Değınmesi

Sûrelerin Mekkî ve Medenî oluşunu bilmenin, nâsîh-mensûhu ayırt etmede, İslâm hukukunun bireyi ve toplumu terbiye etmedeki takındığı tedrici metodu anlamada ve müminlerin inandıkları kitaba verdiği değeri ortaya koymadaki önemli rolleri ve faydaları açıktır.⁸¹

Tefsir âlimleri, bir sûrenin Mekkî ve Medenî olduğunu tespit etmede, zaman zaman birbiriyle de örtüşen farklı kriterler kullanmışlardır. Bu kriterlerde genel olarak zamanı, mekânı ve muhatabı dikkate almıştır.⁸²

Tefsir uleması nezdinde, zamanı yani hicreti esas alan sınıflandırma kabule şayan görülmüş ve en çok bu taksim meşhur olmuştur. Fakat Beğavî'nin, *Meâlimü't-Tenzil*'de, mekânı esas alan bir taksime yöneldiğini görürüz. Dolayısıyla o, Mekke ve Medine arasında nâzil olan âyetleri ne Mekkî ne de Medenî olarak değerlendirir. Âyetler nerede inmişse oraya nisbet eder.⁸³

Beğavî'nin, sûreleri bu açılardan sınıflandırmasını başlıklar halinde görelim;

80 Beğavî, *Meâlim*, 4: 546-547; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 502. İbn Kesir, bu haberleri naklettikten sonra, bunların isnadlarında garebet olduğunu ve bazılarının da münker olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, (Beyrût: Dârul-Fikr, 1401), 14: 575.

81 Eroğlu, *Kur'ân Tarihi*, 75.

82 Zerkeşî, *el-Burhân*, 1: 239; Salih, *Mebâhis*, 167; Turgut, *Tefsir Usûlü*, 92.

83 Şerif, *el-Beğavî*, 431.

4.2.4.1. Sırf Mekkî Olan Sûreler:

Fatiha, Yusuf, Hicr, İsrâ, Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiyâ, Müminûn, Furkân, Neml, Ankebût, Rûm, Lokman, Sebe, Fâtır, Yâsin, Saffât, Sâd, Gâfir, Fussilet, Şûrâ, Zuhrûf, Duhân, Ahkâf, Kâf, Zâriyât, Tûr, Necm, Kamer, Vâkıa, Mülk, Kalem, Hâkka, Meâric, Nûh, Cin, Müzzemmil, Müddessir, Kıyâmet, Mürselât, Nebe, Nâziât, Abese, Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk, Burûc, Târik, A'lâ, Gâşiye, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duhâ, İnşirâh, Tîn, Alak, Kadir, Âdiyât, Tekâsür, Hümeze, Fil, Kureyş, Mâûn, Kevser, Kâfirûn, Mesed, İhlâs olmak üzere toplam 70 sûredir.

4.2.4. 2. Sırf Medenî Olan Sûreler:

Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Nûr, Ahzâb, Muhammed, Fetih, Hucurât, Rahmân, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Muntehine, Cuma, Münâfikûn, Talak, Tahrîm, Beyyine, Zilzâl, Nasr olmak üzere toplam 20 sûredir.

4.2.4. 3. Medenî Âyetlerin Yer Aldığı Mekkî Sûreler:

En'âm, A'râf, Yûnus, Hûd, Ra'd, İbrâhîm, Nahl, Hac, Şuarâ, Kasas, Secde, Zümer, Câsiye, Teğâbü'n sûreleri olmak üzere toplam 14 sûredir.

4.2.4.4. Mekkî Âyetlerin Yer Aldığı Medenî Sûreler:

Mâide, Enfâl, Tevbe olmak üzere toplam 3 sûredir.

4.2.4.5. Mekkî ve Medenî Oluşunda İhtilafa Yer Verdiği Sûreler:

Saf, İnsan, Mutaffifin, Kâria, Asr, Felâk ve Nâs olmak üzere toplam 7 sûredir.

Böylece müfessirin, Mekkî ve Medenî sûreleri sınıflandırmasını ortaya koyduktan sonra bunları eserinde nasıl verdiğini sırasıyla birer örnekle belirgin bir hale getirelim:

Örnek 1:

"Yusuf sûre'si, Mekkî'dir ve 111 âyettir."⁸⁴

Örnek 2:

"Ahzâb sûresi Medenî'dir ve 70 âyettir."⁸⁵

Örnek 3:

"Hûd sûresi, «وأقم الصلاة طرفي النهار» âyeti hariç Mekkî'dir ve 113 âyettir."⁸⁶

Örnek 4:

"Mâide sûresi «اليوم أكملت لكم دينكم» âyeti hariç, tamamı Medenî olup 120 âyettir. Bu âyet ise Arafat'ta nâzil olmuştur."⁸⁷

Örnek 5:

"Asr sûresi Mekkîdir. Medenî olduğu da söylenmiştir, 3 âyettir."⁸⁸

Yukarıda vermiş olduğumuz örneklerde de görüldüğü gibi, Beğavî, eserinde her sûrenin tefsirine başlamadan önce, nerede nâzil olduğunu, kaç âyetten oluştuğunu belirtir. Bunun yanında, Mekkî sûrelerdeki Medenî âyetlere, Medenî sûrelerdeki Mekkî âyetlere ve bu konularda ihtilaf varsa bunlara da dikkat çekmeye özen gösterir. Ayrıca bu konularla ilgili olarak sahabe ve tâbiûn görüşlerini nakletmeyi, bezen de bunlar arasından tercihlerde bulunmayı da ihmal etmez.⁸⁹

5. Beğavî'nin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Değerlendirişi

Bu başlık altında Beğavî'nin sebeb-i nüzûl rivâyetlerini ele alırken bir müfessir olarak yapmış olduğu değerlendirmeleri başlıklar altında ortaya koymaya çalışacağız. Ancak konuya geçmeden önce müfessirin tefsirinde sebeb-i nüzûl rivâyetlerini nerede ve nasıl kullandığına özet olarak temas etmek istiyoruz.

1. Rivâyetleri sûrelerin giriş bölümünde vermesi.⁹⁰
2. Âyetlerin tefsirine başlamadan sebeb-i nüzûl rivâyeti vermesi.⁹¹
3. Rivâyetleri âyetlerin tefsiri bölümünde vermesi.⁹²
4. Rivâyetin ileride geleceğini haber vermesi.⁹³

85 Beğavî, *Meâlim*, 3: 505.

86 Beğavî, *Meâlim*, 2: 372.

87 Beğavî, *Meâlim*, 2: 5.

88 Beğavî, *Meâlim*, 4: 522.

89 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 37; II, 27; Hamîd, *el-Beğavî*, 130-131.

90 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 4: 535; 4, 446.

91 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 3: 60; 4: 235.

92 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 2: 58-59; 3: 502.

93 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 502; 2: 312; 2: 325; 4: 312; 4: 186; 4: 312; vb.

5. Daha önce zikrettiği bir rivâyete atıfta bulunması.⁹⁴
6. Rivâyetleri toplu bir şekilde ana hatlarıyla vermesi.⁹⁵
7. Rivâyetleri yeri geldikçe detaylandırarak vermesi.⁹⁶
8. Rivâyetlerin farklı varyasyonlarını vermesi.⁹⁷
9. Rivâyetleri özetleyerek vermesi.⁹⁸
10. Rivâyetleri sadece bir râviden nakletmesi.⁹⁹
11. Rivâyetleri birkaç râviden birleştirilerek nakletmesi.¹⁰⁰

5.1. Birden Fazla Rivâyet Verip Tercihle Bulunması

Bilindiği gibi müfessirler bir veya bir grup âyet için zaman zaman birden fazla sebep-i nüzûl rivâyeti zikrederler. Böyle bir durumda usulcüler çeşitli tercih kriterleri ortaya koymuşlardır.¹⁰¹ Çalışmalarının büyük bölümünü hadis ilmine teksif etmiş olan Beğavî tefsirinde bir gurup âyet için sahabe, tâbiün ve selef âlimlerinin görüşlerine oldukça fazla yer verir. Bunu daha önce de belirtmiştik. Zehebî, Beğavî'nin tefsirini değerlendirirken, "Beğavî'nin selefe ait birbirine muhalif görüşleri naklettikten sonra rivâyetler arasında tercihte bulunmadığını ve bunların arasından sıhhatli olanı olmayandan ayırmadığını gördüm."¹⁰² demektedir. Ancak Zehebî'nin bu kanaatine katılmak kolay değildir. Zira çalışmamız boyunca bu görüşün aksini ispat eden pek çok misalle karşılaştık. İsmail Cerrahoğlu da haklı olarak Zehebî'nin bu görüşüne itiraz etmektedir.¹⁰³

Aşağıda vereceğimiz örnekler de bu durumu destekleyecektir.

94 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 4: 143; 4: 167; 4: 189; 4: 313; 2: 69; III, 492.

95 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 276; 1: 113; 1: 134-135; 191.

96 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 309; 1: 277-278; 1: 279; 1: 280; 1: 287; 1: 288-289; 1: 293; 1: 294; 1: 309; 1: 311; 1: 315; 1: 316; 1: 317-318; 1: 318-319; 1: 3201: 322; 1: 323; 1: 324; 1: 326; 1: 327-328; 1: 330 vb.

97 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 1: 240; 4: 520.

98 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 2: 63; 2: 135.

99 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 2: 329; 4: 516.

100 Beğavî, *Meâlim*, 2: 85-86; 3: 19. Örnekler ve açıklamalar için bkz. Çalar, "Esbâb-ı Nüzûl", 25-48.

101 Bir âyetin nüzul sebebi hakkında birden fazla rivâyetin bulunması halinde, önce bu rivâyetlerin sıhhat dereceleri araştırılıp, sahih olanı alınır. Hepsinin sahih olması durumunda râvinin olayı biz-zat görmesi veya rivâyetin daha sahih yolla gelmesi gibi hususlar tercih sebebi sayılır. Bu şekilde bir tercih sebebinin bulunmaması durumunda, anlatılan olaylara zaman bakımından birbirine yakın olmaları şartıyla, rivâyetlerin cem ve telif yoluna gidilerek âyetin o olaylardan sonra nâzil olduğu kabul edilir. Eğer zaman farkından dolayı cem edilemiyorsa, âyetin mükerer olarak nâzil olduğuna hükmedilir. Bkz. Zürkânî, *Menâhilü'l-Irfân*, I: 116; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 119.

102 Zehebî, *et'Tefsir ve'l-Müfessirün*, 1: 237.

103 Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, 2: 170.

Örnek:

“Sana kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki, ‘size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Allah’ın size öğrettiği bilgilerle yetiştirdiğiniz avcı hayvanların, sizin için yakaladıklarınızı yeyin. Ve üzerine Allah’ın adını anın, Allah’tan korkun, çünkü Allah hesabı çabuk görendir.”(Maide 5/4)

“Saîd b. Cübeyr dedi ki: ‘Bu âyet Tay kabilesine mensup Adiy b. Hatim ve Zeyd b. Mühelhil hakkında nâzil olmuştur. Kendisine Zeydülhayl denilen bu zata Rasûlullah, Zeydülhayr ismini vermiştir. Bu iki zat’ Ey Allah’ın Rasûlü, biz köpekler ve doğanlarla avlanan bir topluluğuz. Bunların avladıkları bize nasıl helal olur’ diye sordular. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Denildi ki: Bu âyetin nâzil olmasının sebebi şudur: Hz. Peygamber köpeklerin öldürülmesini emredince halk: ‘Ey Allah’ın Rasûlü öldürülmesini emrettiğin şu hayvanlardan hangisi bize helal kılındı?’ diye sordular. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bu âyet nâzil olunca da Hz. Peygamber kendisinden yararlanan köpeklerin öldürülmemesini, zararlı olan köpeklerin ise öldürülmesine müsaade etti.’

Beğavî sebep-i nüzûl ile ilgili olarak verdiği bu rivâyetlerden sonra kendisine varan isnad zinciri ile Ebû Hureyre’den şu mealde bir hadis nakleder: Kim çoban köpeği, av köpeği ve ekinleri koruyan köpeklerin dışında bir köpek edinirse her gün o kişinin sevabından bir kırat¹⁰⁴ eksilir.¹⁰⁵

İmam Beğavî, öldürme emrinin amacını, hangi hayvanlara yönelik olduğunu, Ebû Hureyre’den rivâyet ettiği hadis ile ortaya koyduktan sonra «الأول أصح في» و«سبب نزول هذه الآية» diyerek çok açık bir şekilde birinci rivâyetin daha sahih olduğunu belirtmiştir.

Tetkikimiz neticesinde birinci rivâyetin daha sahih olduğunu gördük. Çünkü ikinci rivâyetin isnadında Musa b. Ubeyde vardır.¹⁰⁶ Bu zatın da zayıf olduğu söylenmektedir.¹⁰⁷

İmam Beğavî, tercihini genelde selefin görüşleri üzerinden bildirir. Tercihlerini bazen çok açık ifadelerle, bazen de üstü kapalı olarak ve ima yoluyla ortaya koyar.

104 a) Elmas, Zümrüt gibi değerli taşları tartısında kullanılan, miskalin yirmi dörtte biri değerinde olan, iki desigramlık ölçü birimi. b) Nitelik, değer, ölçü, seviye, kalite, kıymet. Bkz. *Millî Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 2002), 2: 1660.

105 Beğavî, *Meâlim*, 2: 11-12.

106 Taberî, *Câmiu'l-Beyân* 6: 119; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 193.

107 Ahmed b. Ali Ebu'l-Fadl İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, (Beyrût: Dâru'l- Fikr,1984), 10: 320.

Tetkikimize göre Beğavî'nin tercihini etkileyen faktörler şunlardır:

1. Başta, büyük bir muhaddis olarak hadis metodolojisini, rivâyetlerin sıhhatini ortaya koyan kriterleri göz önünde bulundurması.¹⁰⁸
2. Ciddi anlamda selefin görüşlerinin etkisinde kalması, daha çok da ekserûnun görüşüne meyiletmesi.¹⁰⁹
3. Âyetin Mekkî ve Medenî oluşunu göz önünde bulundurması.¹¹⁰
4. Âyetin nüzûl zamanını dikkate alıp tarih bilgisinden yararlanması.¹¹¹
5. Âyetin siyak sibakını göz önünde bulundurması.¹¹²
6. Âyetin lafzının umum üzere oluşunu dikkate alması.¹¹³
7. Hz. Peygamber'in sünnetini ve hulefâ-i râşidinin uygulamasını esas alması.¹¹⁴
8. Nâsîh-mensûh prensibini göz önünde bulundurması.¹¹⁵
9. Tefsirinde sıkça yer verdiği kırâat ilminden istifade etmesi.¹¹⁶

5.2. Rivâyetleri Verirken Farklı Âyetlerle Bağlantı Kurması.

Beğavî sebeb-i nüzûl rivâyetlerini ele alırken âyetin mesajının daha iyi anlaşılması için başka sûrelerdeki âyetlerle bağlantı kurarak rivâyetleri takdim eder. Bazen de bu bağlantı kurduğu âyetlerin nüzûl sebeplerine de yer vererek âyetlerin birlikte değerlendirilmesine imkân sağlar.

Örnek:

"Allah bir sivrisineği hatta ondan daha da basit olanı örnek vermekten çekinmez. İnananlar onun, Rab'leri tarafından verilmiş doğru bir örnek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise, 'Allah bu örnekle ne demek istedi?' derler. Allah bu tür örneklerle birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu yola getirir. Aslında bununla sadece yoldan çıkmışları saptırır." (Bakara 2/26)

108 Nisâ 4/11; Mâide 5/4.

109 Tevbe 9/2; Rûm 30/4; Ra'd 13/30.

110 Araf 7/204.

111 Tevbe 9/2; 7.

112 Nisâ 4/60; Tevbe 9/74; İsrâ 17/76; Ahkâf 46/17.

113 Nahl, 16/4; Kehf 18/54; Hûmeze 104/1.

114 Muhammed, 47/4.

115 Şûrâ 42/23; Câsiye 45/14.

116 Muhammed 47/22.

“Bu âyetin sebab-i nüzûlü şudur: Allah Tealâ, «Allah'tan başka yalvardıklarınız var ya onların hepsi bir araya toplansalar kesinlikle bir sinek dahi yaratamazlar.» (Hac 22/73) ve «Allah'tan başka dostlar edinenlerin misali, ağdan bir yuva kuran örümceğe benzer. Hâlbuki evlerin en çürüğü örümcek evidir. Keşke bilselerdi.» (Ankebût 29/41) buyurup, sineği ve örümceği darb-ı mesel olarak verince Yahudiler: 'Allah bu gibi adi, değersiz şeyleri zikretmekle neyi murad ediyor?' dediler.

Denildi ki: Müşrikler, 'Bu gibi değersiz şeylerden bahseden bir ilaha biz ibadet etmeyiz.' dediler. İşte bunun üzerine Allah Tealâ: «Hiç şüphesiz, Allah bir sivri-sineği hatta ondan daha da basit olanı misal vermekten çekinmez...» âyetini inzâl buyurdu.¹¹⁷

Görüldüğü üzere, müfessir, âyetin anlamıyla uyumlu, âyetin mesajını belirgin hale getiren iki farklı sûredeki iki değişik âyetle irtibat kurarak nüzûl sebebini vermiştir. Beğavî'nin bu şekilde ele aldığı daha birçok örnek vardır.¹¹⁸ Kanaatimize göre Beğavî, sebab-i nüzûl rivâyetlerini ele alırken âyetin anlamının daha iyi anlaşılması için başka âyetlerle bağlantı kurup zaman zaman da bunların nüzûl sebeplerine yer vermektedir. Böylece o, konu bütünlüğü oluşturarak, Kur'ân-ı Kur'ân'la tefsir etme yoluna gitmektedir. Beğavî, bu tavrı ile bir anlamda konulu tefsir metoduna yaklaşmaktadır.

5.3. Farklı Âyetlerin Sebeb-i Nüzûl Rivâyetlerini Birleştirmesi

Müfessir, sebab-i nüzûl rivâyetlerini ele alırken bazen başka sûrelerin ya da başka sûrelerde yer alan âyetlerin nüzûl sebeplerini birleştirerek takdim etmektedir.

Örnek:

“İlahınız tek bir ilahdır. O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, Rahman'dır, Rahim'dir.” (Bakara 2 /163)

“Bu âyetin sebab-i nüzûlü şudur: Kureyş kâfirleri, Hz. Peygamber'e: 'Ey Muhammed, bize Rabb'inin özelliklerini vasfet ve O'nun soyundan bahset.' dediler. İşte bunun üzerine Allah (c.c.) bu âyeti ve İhlas sûresini inzâl etti.”¹¹⁹

117 Beğavî, *Meâlim*, 1: 58; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 26-27.

118 Bakara 2/125; 163; Âl-i İmrân 3/180; Nisâ 4/93;163; Mâide 5/58; Enfâl 8/67; Tevbe 9/113; Yunus 10/11; Yusuf 12/3; İbrahim 14/46; Nahl 16/1;4; Kehf 18/109; Meryem 19/64; Furkân 25/68; Ahzâb 33/9;53; Zümer 39/53; Duhân 44/10-11; Hucurât 49/13; vb.

119 Beğavî, *Meâlim*, 1: 134-135; Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, 500-501.

Örnekte görüldüğü gibi Beğavî, âyetin sebab- i nüzûlü verirken bu rivâyetin İhlas sûresi'nin de nüzûl nedeni olduğunu belirtir. Müfessir, burada kısaca değindiği nüzûl nedenini, İhlâs sûresinde detaylandırarak ele alır.¹²⁰ Beğavî'nin buradaki amacının da âyetler arasındaki anlam ilişkisinden dolayı konu bütünlüğünü sağlamak olduğunu söyleyebiliriz.

5.4. Âyetin Nüzûlünün Hükümden Önce Gelmesi

Beğavî, eserinin sadece bir yerinde oldukça ilginç ve bir o kadar da tartışmaya açık olan “Nüzûlün hükümden önce gelmesinin caiz olması” konusuna değinir. Gördüğümüz kadarıyla bu konu, müfessirin sebab-i nüzûl rivâyetirini değerlendirirken ele aldığı en orijinal yöndür.

Örnek:

“Doğrusu, mutluluğa ermiştir kendini arındıran, Rabb'inin adını anıp namaz kılan.” (A'lâ 87/14-15)

Müfessir, yukarıdaki âyetleri tefsir ederken “tezekki” den kast edilenin fitır sadakası; “salat” tan kastedilenin bayram namazı olduğuna dair seleften Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Mes'ûd, İbn Ömer Nâfi, Ebû Âliye ve İbn Sîrîn'in görüşlerini naklederek bu âyetlerin bu konularda indiğini söyler. Ardından, selef uleması tarafından ifade edilen bu görüşlere bazı âlimler tarafından yapılan: ‘Âyetlerin bu şekilde tefsir edilmesindeki gerekçeyi anlamıyorum. Zira bu sûre Mekki'dir. Hâlbuki Mekke devrinde ne fitır sadakası ne de bayram vardı.' şeklindeki itirazı, Muhyissünne İmam Beğavî şu şekilde cevaplandırır:

‘Âyetin nüzûlünün, hükümden önce olması caizdir. Nitekim Allah (c.c.) «Sen bu beldede hill¹²¹ iken (Yani buradan çıkıp da sonra feth ile gireceğin zaman burada savaşman sana helal olduğu vakit) buyurmaktadır.» (Beled 90/2) Hâlbuki hill'in emaresi Mekke'nin fethinde ortaya çıkmıştır. Öyle ki Hz. Peygamber de o

120 Bkz. Beğavî, *Meâlim*, 4: 544.

121 Burada birkaç mana vardır: a) Sen bu beldede bulurken, b) Buradan çıkıp da sonra feth ile gireceğin zaman, c) Sen ki hillsin bu beldede; yani harem-i âmin olan bu beldede senin hakkına hürmet edilmiyor, burada bir ava bile saldırı haram iken sana saldırı helal sayılıyor. Bu nedenle sen ona o meşakketlere göğüs ger, çünkü insan meşakket içinde yaratılmıştır. Bu manasıyla cümle itirazıyedir. d) Sen bu beldede bir an için hill halinde olacaksın / dilediğini yapmak sana helal olacak. Bkz. Elmalılı, Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, haz. Düccane Cündioğlu, (İstanbul: İslamoğlu Yayıncılık, 1993), 593.

zaman, bu konuda 'Gündüz bir süre savaşmam bana helal kılındı.' diye buyurmuştur. Aynı şekilde, «Yakında o topluluk bozulacak, arkalarını dönüp kaçacaklardır.» (Kamer 54/45) âyeti de Mekke de nâzil olmuştur. (Fakat hükmü sonradan gerçekleşmiştir.) Nitekim Ömer b. Hattâb: 'Ben hangi topluluğun hezimeteye uğrayacağını bilmiyordum. Ta ki Bedir savaşı oldu. Hz. Peygamber'i zırhı içerisinde düşmana saldırırken, «Yakında o topluluk bozulacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır.» (Kamer 54/45) âyetini okurken gördüm.' der.¹²²

Beğavî'nin eserinde, orijinal bir yaklaşım olarak gördüğümüz "âyetin nüzûlünün hükümden önce olmasının caiz olabileceği" konusunu Zerkeşî, hemen hemen aynı ifadelerle Beğavî'ye atıfta bulunarak eserine almıştır.¹²³ Daha sonraları da Suyûtî bu meseleye iki yönlü olarak yaklaşmış ve önce hükmün taahhürünü, sonra da nüzûlün taahhürünü ele alıp incelemiştir.¹²⁴

Sonuç

Nüzûl ortamının asli bir unsuru olarak da değerlendirilen esbâb-ı nüzûl bilgisinin tefsir tarihi boyunca Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılıp yorumlanmasında, âyetlerin açıklanmasında müfessirlerce çokça istifade edilen bir konu olduğu görülmüştür.

İslâmî ilimlerin çeşitli alanlarına dair bugün bile önemini koruyan 15 civarında eser vermiş olan Beğavî'nin en tanınmış eserlerinden birisi, tefsir sahasında kaleme aldığı *Meâlimü't-Tenzil*'dir.

Beğavî, tefsirini selef-i salihînin yolunu izleyerek âyetleri hadislerle, sahabe, tâbiûn ve onları izleyen müctehit imamların görüşleriyle açıklamıştır. Böylece Kur'ân-ı Kerim'in baştan sona kadar tefsirini yapan müfessir, âyetlerin açıklanmasında sebab-i nüzûl rivâyetlerinden oldukça yararlanmıştır.

Bu tefsirin en özelliklerinden biri, mukaddimesinde rivâyetlerin senet zincirlerini topluca verip ayetleri tefsir ederken bu rivâyetlerin ilk râvisi ile yetinmiş olmasıdır. Bu yöntem daha sonra yazılan tefsirlerde rivâyetlerin senetlerinin hazfedilmesi konusunda kırılma noktalarından birini oluşturmuştur.

122 Beğavî, *Meâlim*, 4: 476-477.

123 Zerkeşî, *el-Burhân* 1: 57-58.

124 Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 116 vd.

Müfessir, eserinde yaklaşık 780 âyetle ilgili olarak sebab-i nüzûl rivâyeti sunmuş ve bunları sunarken de belli bir metot takip etmiştir.

Beğavî, herhangi bir âyetle ilgili nüzûl sebebi verirken genellikle birden fazla rivâyetten istifade etmiştir. Bu noktada âyet hakkında kendine ulaşmış ne kadar sebab-i nüzûl rivâyeti varsa hepsini okuyucunun bilgisine sunma gayreti içine girmiştir. Bu durum tefsirinin başından sonuna kadar kendini hissettirir.

Müfessir, sebab-i nüzûl rivâyetlerini ele alıp sunarken tek bir metot yerine çeşitlilik arz eden bir yol takip etmiştir. Sözelimi birbirini takip eden bir grup âyet için sebab-i nüzûl rivâyeti vermiş ardından mukaddime sadedinde zikrettiği bu ön bilgiler ile konunun çerçevesini çizmiş ve yeri geldikçe de bunları detaylandırmıştır. Böylece zihinleri konunun detaylarını rahatlıkla anlamaya müsait bir hale getirmiştir. Sergilediği bu yaklaşımını, birbirini takip etmeyen fakat aralarında kişi, olay ya da konu birliği bulunan âyetler içinde ortaya koymuştur. O, izlediği bu yolla bir bakıma konulu tefsir metoduna yaklaşmıştır.

Müellif, âyet ve sûreler etrafındaki sebab-i nüzûl rivâyetlerinin büyük bölümünü varyasyonları ile birlikte sunmuş ve çoğu zaman da bunları özetleme yoluna gitmiş, özetlemeyi kendisine bir ilke edinmiş ve bunu tefsirinde çeşitli şekillerde kullanmıştır. Müellifin rivâyetleri özetleme yoluna gitmesindeki temel amacının, okuyucunun metin üzerinde daha fazla yoğunlaşmasını sağlamak olduğu görülmüştür.

Beğavî, âyetlerin açıklanmasında sebab-i nüzûl bilgisine duyulan ihtiyacı tefsirinde dile getirmiş ve bu konuda bazen âyette geçen bir kelimenin doğru anlamını tespit etmek için bazen âyetlerin bölümlerinin iki farklı hadise üzerine indiğine dikkat çekmek için, bazen de bir veya daha fazla âyeti izah ve beyan etmek için nüzûl rivâyeti zikretmiştir. Ancak O, her âyet için mutlaka bir sebab-i nüzûl bulma gibi bir sevdanın peşine takılmamış, gereksiz yere de sebab-i nüzûl rivâyetlerini çoğaltmamıştır.

Beğavî'nin tefsirinde sebab-i nüzul rivâyetleri ile alakalı olarak tespit ettiğimiz en orijinal yön, "âyetin nüzûlünün hükümden önce olmasının câiz olabileceği" konusudur. Bu husus önce Zerkeşî tarafından Beğavî kaynak gösterilerek aynen alınmış ardından Suyûtî tarafından bu düşünce hükmün teahhürü, nüzulün teahhürü olmak üzere iki yönlü olarak işlenmiştir.

Müfessir sûrelerin inmesine neden olan olay, durum ya da soruyu ifade etmek üzere nüzûl rivâyetleri sunmayı da ihmal etmemiştir. Ayrıca, aralarında konu

birliği olmasından dolayı Felak ve Nâs sûreleri için ortak nüzûl rivâyetlerini varyasyonları ile takdim etmiş, fakat eserinin genelinde yaptığı gibi, burada da rivâyetlerin sıhhatine değinmemiştir. Bu ise sebab-i nüzûl rivâyetleri için bir eksiklik olarak görülmektedir.

Son olarak Beğavî'nin, sözün (âyetin) bağlamını oluşturan zaman, mekân ve muhatabı göz önünde bulundurarak sebab-i nüzul rivâyetlerini sûre başlarında, âyetin tefsirine başlamadan önce ve âyetin tefsiri bölümlerinde belirtmesi âyetin mesajını doğru bir şekilde anlaşılmasına büyük katkı sağlamaktadır. Bütün bu özellikleri ile Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzil* adlı eseri esbâb-ı nüzûl alanında çalışma yapacakların kendisinden müstağni kalamayacakları önemli bir kaynak olarak önlerinde durmaktadır.

Kaynakça

- el-Akk, Halid Abdurrahmân. *Teshîlü'l-vusûl ilâ ma'rifeti esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2000.
- Aydemir, Abdullah. "Esbâbu'n-Nüzûl". *Diyanet Dergisi* (11) 1 (1972): 28-36.
- el-Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd, Muhammed el-Ferrâ. *Meâlimü't-Tenzil*. Thk. Hâlid Abdurrahmân el-Akk, Mervân Sevvâr. Beyrût-Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 1987.
- Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. Haz. Mustafa Özel. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Tefsir Tarihi*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1974.
- el-Buharî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdillâh. *el-Câmiu's-Sahih*. thk. Mustafa el-Buğa. Beyrût: Dâru İbn Kesir el-Yamâme, 1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- el-Cürcânî, Şerif Ali b. Muhammed. *Kitabü't-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru's-Surûr, ty.
- Çalar, Adem. "Beğavî Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl". Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2004.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdillâh. *Keşfü'z-Zunûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân Tarihi*. İstanbul: Dergâh yayınları, 1982.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü ve Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Demirci, Muhsin. "Esbâbu'n-Nüzûl'ün Kur'ân Tefsirindeki Yeri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1997): 7-25.
- ed-Dâvûdî, Şemsüddin b. Ali. *Tabakâtü'l-Müfessirin*. Beyrut: Dâru Kütübü'l-İlmiyye, ty.
- Derveze, Muhammed İzzet. *Kur'ânü'l-Mecid*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: yy, 1997.
- Ebû Şebhe, Muhammed b. Muhammed. *el-İsrailiyyât ve'l-Mevzûât*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1408.
- Eroğlu, Ali. *el-Kifâye fi'l-Kırâa li'l-Beğavî*. Erzurum: EKEV Yayınevi, 2002.
- Eroğlu, Ali. *Kur'ân Tarihi ve Kur'ân İlimleri Üzerine*. Erzurum: EKEV Yayınevi, 2002.
- el-Hamevî, Şihâbuddin, Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sadr, 1955.

- Hamîd, Afâf Abdulgafûr. *el-Beğavî ve Menhecühü fi't-Tefsîr*. Ürdün: Dâru'l-Furkan, 1982.
- Hâzin, Alâüddîn Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-tevil fi meâni't-tenzil*. Yy: yy, 1317.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l- Fadl. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Beyrut: Dâru'l- Fikr, 1984.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemsüddin. *Vefâyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâ'iz-zamân*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. Kahire: Mektebü Nehdati'l-Misriyye, ty.
- İbn İmâd, Abdulhay el-Hanbelî. *Şezârâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Beyrut: yy, ty.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1987.
- İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401.
- el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb. *Müfradâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Dimeşk-Beyrût: Dâru'l-Kalem, Daru'ş-Şamiye, 1992.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takiyuddin Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *et-Tefsîru'l-kebir*. thk. Abdurrahmân Hümayra. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1988.
- el-Kâdî, Abdulfettâh. *Esbâb-ı Nüzûl Sahabe ve Muhaddisler Göre*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- el-Kârî, Ali b. Sultan Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-mesâbih*. haz. Sıdkı Muhammed Cemil Attar. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- el-Kâsımî, Cemâleddin. *Tefsîr İlminin Temel Meseleleri*. çev. Sezai Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 1990.
- el-Kattân, Mennâ Halil. *Ulûmu'l-Kur'ân*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Timaş Yayınları, 1997.
- Kettâni, Muhammed b. Cafer. *er-Risâletü'l-müstetrafe li-beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerrefe*. thk. Muhammed el-Muntasir, Muhammed ez-Zemzemî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiye, 1986.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Dimeşk: Matbaatü't-Türasi, 1957.
- el-Kuşeyri, Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hüseyin. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, ty.
- Kutup, Muhammed. *Kur'ân-ı Nasıl Okuyalım*. çev. Bekir Karlığa. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988.
- Kutup, Seyyid. *Kur'ân'da Edebi Tasvir*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Çizgi Yayınları, 1991.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'ân*. çev. Komisyon. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Millî Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 2002.
- Sabbağ, Muhammed b. Lütfi. *Tefsîr Usûlü Araştırmaları*. çev. Ömer Dumlu. İzmir: Anadolu Yayınları, 1999.
- es-Subkî, Tâcuddin Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Ali. *Tabakâtu's-şâfiyye*. thk. Muhammed Tanahi, Abdulfettâh Muhammed. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, 1964.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*. İstanbul: Şule Yayınları, 1994.
- es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tabakâtu'l-müfessîrin*. Tahran: yy, 1960.
- es-Suyûtî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Dimeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Şerîf, Muhammed İbrahim. *el-Beğavî el-Ferrâ' ve tefsîruhü li'l-Kur'âni'l-Kerim*. Kahire: yy, 1986.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. *el-Müsned*. Mısır: Müessesetü Kurtuba, ty.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. İbrahim Adve Avad. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el Halebî, 1975.
- Turgut, Ali. *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1991.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemal Besyûni Zeğlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed. *Tezkiratü'l-huffâz*. Haydarabad: yy, 1957.
- ez-Zeheb, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-müfessirûn*. Kahire: yy, 1961.
- ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lamî'n-nübelâ*. thk. Şuayb el- Arnaûd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, ty.
- ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Abdulkâdir Ata. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1968.
- ez-Ziriklî, Hayruddin. *el-A'lâm*. Beyrût: yy, 1969
- ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: İsa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, ty.

